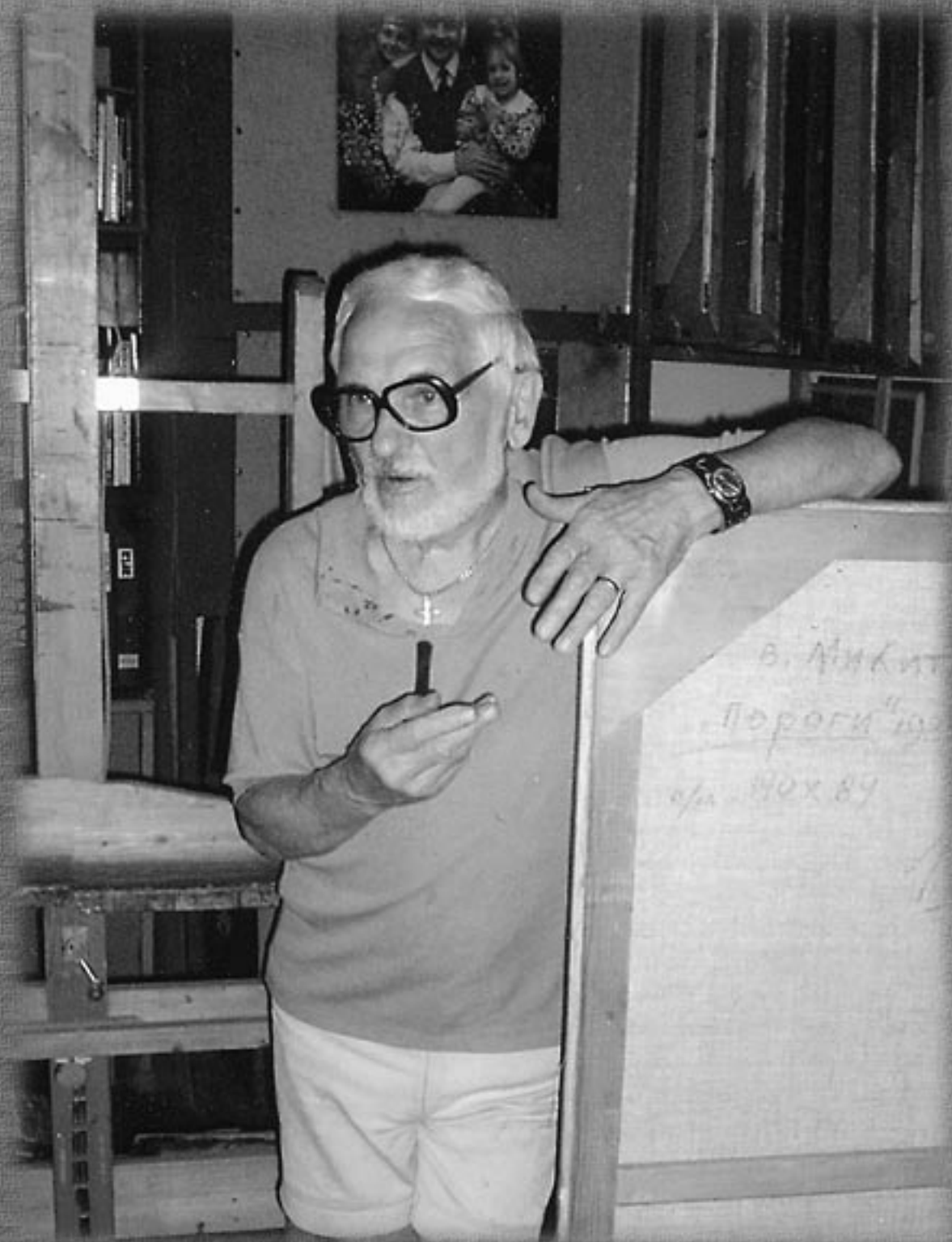

РУСИН

Русины на Словенську по році 1989

Вшыткы револючны події в історії мали вплив і на vznik і розвой народно-еманципачных рухів, а то без огляду на конкретный народ або етнічну групу. На розвой народної еманципації Русинів вплинули найвызначнішы револючны події в Європі в 19. і 20. сторочу.

Почас процесу народного возроджіння векшина народів вирішыла скоро вшыткы основны вопросы своєї народної екзистенції, враховано вопросу літературного языка, котрый в тім процесі стояв звычайно на переднім місті. Русины на розділ од інших славянських і неславянських народів почас процесу народного возроджіння в першій половині 19. стороча не вирішили ані єден основный вопрос своєї екзистенції, т. є. вопрос своєї народної ідентити, культурної орьєнтації, вопрос літературного языка, а докінця ані вопрос своєї етнічної назвы. Зато к рішінню вшыткых споминаных проблемів мусили приступити у 20. сторочу.

Єдну з першых визначных можностей перед Русинами отворив vznik Чеськословенской републіки в 1918 році. Нова славянська держава їм гарантовала право розвивати свою культуру в материнськым языку і хосновати свій язык в уряднім контактї, в пресї і в школах, і хоць словенська адміністрація пробовала запровадити словенчину як язык вучованя в грекокатолицькых основных школах, де ся перед роком 1919 учіло по мадярськы. Но Русины на выходім Словенську тоту можливість не využили внаслідку нееднотности міжї своїма репрезентантами, котры місто єднотного поступу ся розбили до трьох фракцій: русофільской, українофільской і русинофільской. Їх нееднотность нарушували і конфлікты міжї церквами выходного обряду, ку котрым Русины належали: грекокатолицькых, котра репрезентувала і підтримувала містну русинську народну орьєнтацію, і православнов, підтримуючов проруську лінію.

Конець 2. світової войны потенціально міг ся стати новов етапов про рішіння народностного вопросу Русинів, але настолїня тоталітнго комуністичного політичного і сполоченського порядку в обновленім Чеськословенську, подля прикладу Советського союзу, перервали природно ся розвиваючі дискусії на русиньскы народностны темы зо зачатку 20. ст. Ліквідація грекокатолицької церкви, спроваджана натпым урядным заведжієм українціны як навчального языка в русиньскым регіоні ведно зо заведжієм етноніма Українець як офіціалной назвы про Русинів, к тому насилна колективізація польногосподарства, не могли помочи рішити вопрос народної ідентити Русинів. Праві наспак: нова сполоченська ситуація створила условия про їх асиміляцію. Цілий тот процес точно пояснює професор Торонтської універзіты, котрый ся уж скоро 30 років занимає выськумом історії і сучасности Русинів у світі, Павел Роберт Маґочі: „Прічинов было, же люде у векшій ці меншій мірі чули, же їм нараз беруть їх землю, релігію і русиньску народность. А так мнозы усудили, же кідь ся не сміють ідентифіковати як Русины і мати свої русиньскы школы, буде ліпше стати ся Словаками як Українцями.“⁴

Реална можливість обновити процес формования народного усвідомлїня і рішшити основны вопросы русиньской народної екзистенції пришла в році 1968 з пробами запровадити радикалны демократічны реформи до політичного і економічного жытвта в Чеськословенську. Но тот снага была перерверена 21. августа 1968 приходом советських войск і войск Варшавского договору. Єдиным позітивным выслідком, котрый Русины в тім часї выдобили, было обновлїня грекокатолицької церкви (в юну 1968), але тота в процесі нормалізації не могла підтримувати народне усвідомлїня Русинів, котре ся зяєс зачінало зобуджати. „Формованя народної ідентити Русинів было ослаблене і запроваджієм словенчини як літурґічного языка в парохіях з русиньськым жытєльством. В обцім ся дасть конштатовати, же події року 1968 в Чеськословенську прищесли Русинам на Словенську веде негатівных як позітивных выслідків.“

Третя можливість вирішити основны вопросы своєї народної екзистенції ся Русинам вказала по демократічній революції в Чеськословенську в листопадї 1989. Рішїня наново настолєных вопросов етніка собі выжадовало вытворїня нової орґанізаційної бази, котра бы была способна репрезентувати політичны і культурны пожадавкы вшыткых Русинів жыючїх на Словенську. „Наперек тому, же в процесі формованя такой бази ся зяєс проявила нееднота міжї представителями той народности, котра выходила з невырішєных основных вопросов, демократічны принципї бовованя общества Русинам нукали можливість їх вирішїня слободнов вольбов. Мделом і прикладом общого прогресу про Русинів, так як і про векшину жытєлів Словенська, ся стали западоевропскы державы з prosperous економіков і богатыма культурными і демократічними традиціями.“

Політика отворєных границь посткомуністичных держав, в котрых жыють Русины в карпатськым ареалі, ся на зачатку 90. років 20. стороча стала новов надїєв і про них. Як членськы державы Конференції о безпечности і сполупраці в Європі (КБСЕ) ратифіковали дакілько договорів, котры ся дотыкають прав народностных меншин. Окреме важны были про Русинів рішїня прияты на засіданю в Коданї в юну 1990, де ся уважати, же „належность к народностній меншинї є особным ділом каждого чоловіка

а з того не сміє мати ниякы невыгоды“. Навыше „особы, котры належать к народностным меншинам, можуть робити свою роботу ведно з другыма членами группы“.⁴ Коданський договор узнавать тьж задачу мімовладных орґанізацій при підпорї інтересів народностных меншин а вызывати участны державы, жебы дали ґаранцію, же вучованя історії і культуры у выходных заряджіях „буде брати до увагы і історію і культуру народностных меншин“.⁵ На насліднім засіданю КБСЕ в Женеві (юл 1991) членськы державы прияли міры шпецїалной справы, котра ґарантує народностным меншинам право на членство в мімовладных орґанізаціях за границями. Справа тьж потвердила принцип, жебы окремы люде або орґанізації, котры репрезентують народностны меншины, могли розвивати „контакты без проблемів...через границы...з особами, з котрыма мають єднаке етнічне або народностне коріня“.⁶

В новій ситуації, котра є характерістична експлозієв народного усвідомлїня Русинів а ведно з тым інтересом многих европських держав і мімовладных орґанізацій о них, Русины собі поступно зачінають усвідомлєвати своє поставлїня єдної із многих европських народностей. Зачінають конштитуувати свої народностны орґанізації регіонального (Русинська оброда, 1990) і інтеррегіонального характеру (Світовий конгрес Русинів, 1991) і жадати фінанчну підпору свого діяльства од державы. Покры комуністичный режим приступовав ку меншинам селективно, о чім свідчить праві русиньска народность, посткомуністичны влады на Словенську выходивши із ратифікованых міжнародных документів, в практиці ся поступно мусили стотожнити з неминучов потребов акцептації етнічної гетерогеніты на Словенську, а то і в одношію к двом ясно дефінованым выходославянськым народным орьєнтаціям – русиньській і українській. Практично то значіло перцентуално розділити фінанчну підпору на дві части в залежности од выслідків списованя людей в році 1991, де 55% штатной дотації мало припасти русиньськым культурным орґанізаціям і масмедіям а 45% українськым. Но в реалности то так не было, а ку зміні не пришло ані по наслідючім списованю людей в році 2001, т. з. ані по 10 роках, з вынятком послїдніх двох років, наспак, русиньска народность меншина каждым роком дістала меншу дотацію на розвиваня своєї культуры, а то наперек тому, же ціло жытєлів СР української народности было в значній мірі нижше, як русиньской народности.

Но што до фінанцованя народностной культуры, за найкритичнішый час про русиньську меншину по році 1989 мож поважувати roky 1994 аж 1998, тзв. третей Мечаровой влады, котру мож характерізувати як добу дискриміначных кроків наміряных протїв мінорітній культурі. В році 1995 влада СР змінила традичну практику фінанцованя культуры народностных меншин, котру одтогды реалізує в 3 формах:

- формов ціленого трансферу з розпочтової капітолы МК СР на проєкты, котры розвивають культуру народностных меншин: культурны активіты, выдаваня періодічної і неперіодічної пресы,
- формов фінанцованя культурных орґанізацій народностных меншин як штатных приспівковых орґанізацій, а то на уровни крайских урядів,
- формов приділіваня фінанцій на активіты заміряны на розвиваня культуры народностных меншин у рамках діяльства приспівковых орґанізацій в справі крайских урядів.

Зміна фінанцованя може найвидніше постигує фунґованя народностных сполків і выдаваня періодічної пресы в материнськым языку русиньской етнічної меншины. А то внаслідку їх піддїменованого фінанцованя з каждорічним лімітованєм видавків, а наспак приділіванєм фінанції з розпочту про народностну культуру на активіты, котры суть цалком неефективны про дану міноріту, респ. абсолютно не корешпундує з потребами народностных меншин. Наприклад, в році 1996 в деннику „Slovenská republika“ выходив додаток про меншины, який бив меншинами читаный мінімально, але видавателі народностной періодічної пресы дістали праві зато а половину меншу дотацію на періодіка у своїм мате-

• Двоязычна перша нескреслена пореволючна книжка о історії Русинів од найстаршых часів по рік 1992. Того самого автора далша така книжка-учебник о карпатських Русинах бы мала того року выйти по українськы на Україні а по русиньскы на Словенську, в котрій буде доповнений ай період од 1992 до 2006 року.

ринським языку. Або на укор підпори періодік і неперіодичної преси в материнських языках народностных меншин было підтримоване видавання неперіодичної преси видавництва „Kubko Goral – Slovenský Juh“, ці в році 2002 докінця організація фізично пошкоджених людей. У вшыткых припадах то были часткы дакілько міліонів корун, котры были одобраты культурі народностных меншин.

І наперек тому, же од року 1998 сьме свідками реконституції народностной політики, де влада СР є к меншинам щедріша в порівнянню з минулыма владами, а є то і доба характерістична звышенов участів представителів меншин на рішіння своїх властных проблемів, од року 2002 можеме каждым роком слідовати окліщованя вживаня приділеної штатной дотації, што в значній мірі охромлює і пошкоджує уровень ці уж окремых культурных активіт народностных меншин, но овелє веде уровень а тыж періодичіту їх періодік. Поки перед роком 1995 штат дозволяв з приділеної дотації фінанцовати вшыткы капітолы звязаны з приготівлєнєм і реалізацієв культурной активіты і видаванєм періодік, у роках 2004-5 їх зредуковав лем на, подля нєго, найпотрібнішы, притім при періодичній пресі суть то догромады лем 4 – авторьскы гонорарі, поліграфічны наклады, іншы особыя наклады і транспорт. То значыть, же не є доволене фінанції давати на одводы з мзды до поістєвнї, на пронаятя канцеларні, на бензин, телефон, факс, интернет, на канцеларьскы потреби, а што є найгірше – од року 2004 уж ани на мзды.⁷ Так по систематичнім окліщованю професіональной роботы в народностных організаціях і редакціях од року 1995, у 2004 році МК СР пішло іщі далє в рєштрікчных кроках – а то як в народностных сполках, так і в редакціях зліквідовало будь-яку можность професіональной роботы. А то є головна причіна стагнації діяльности і уровни культурно-освітній роботы тых організацій в послідніх роках, бо робота в них ся переносить на добровольників у постактивнім віці, поступно падає на уровень аматорьску, котра при систематичнім окліщованю в далшых роках може цалком зникнути. Лем на порівнянє уведеме: кідь в році 1991 – 1995 в редакції русиньской періодичної преси – в тыжденнику Народны новинки і в двоймісячнику Русин – робили за повну мзду 4 професіональны редакторы, о 14 років пізніше є редакція без єдиног замістєнця, причім ся тыж зменшала періодичіта новинок – з тыжденника ся наперед став двойтыжденник а дньєс є лєм місячник а наведе без будьякой штатной дотації. Аналогічно то є і в народностных сполках, котры чекали од той влады зо заступлїнєм партії основаной на етнічнім принципі діаметрално інакшый приступ к розвою меншинових культур. Но затыло то выходить так, же в порівнянню з минулов владов ся радїкално змїнила ситуація лєм найвєкшой міноріты на Словєньску – мадярьской, а то вдяка приятому принципі розділєваня штатных фінанцій – в залежности од кількосты жыхтелів даной меншыны. Подля нєго, веде як 50% каждорічної штатной дотації про меншинову культуру в СР (што є коло 50 міліонів Ск, з вынятком року 2002, де тота капітола наросла аж на 80 міліонів Ск а аж 60% з той часткы припало на розвой мадярьской культуры), автоматично припадає єдній, а остатніх выще 40% дотації ся розділює міджі далшых 11 міноріт. Выходивши з того, напр. лєм в році 2004 штат дотовав 20 титулів періодичної, в році 2005 – 14, а 101 титулів неперіодичної преси, в році 2005 коло 100 титулів, в мадярьскім языку. Лєм на порівнянє – в припадї русиньской меншыны суть штатом підтримованы каждый рік лєм 2 титулы періодичної преси (од року 2004 екзистують на Словєньску три русиньскы періодіка, так єдно з них у 2005 році них штат перестав підтримувати, а максімадно 3-4 титулы неперіодичної преси). А аналогічна ситуація є і односно к іншым што до цісла меншым народностям. Зато сі думамє, же є на місці вопрос переорієнція способу фінанцованя меншинових культур, причім є важне брати до увагы і іншы факторы, нєлєм кількост членів народностной меншыны, але напр. і цісло людей, котры ся приголосили ку материньскому языку, способность меншыны задавожати собі фінанції з іншых фондів, як од штату, повіджме од материньскых держав, што ся наприклад не тыкає Русинів і Ромів. В таких припадах бы штат мав брати до увагы вышку приділєваня штатной дотації, зато бо є несправедливе кідь Русины, котры почас 40 років не могли выдавати свою пресу, і в днешній добі мусять терпїти внаслідку непідложєных рєштрікчных кроків. В днешній добі то є о то парадокснїше, же СР на меншинову культуру не дає аж так мало фінанцій, скорше ся жадать змїнити концепція їх розділєваня.

І наперек тым недостаткам, з погляду русиньской меншыны ся дасть конштатовати, же по році 1989 розвой той етнічної міноріты ся указує в цалком позитивных трендах, даных новов сполочєньско-політичних ситуацієв і корешлондуючов з нєв лєгіслативов. Позитивне є самособов і то, же Русины мають інтерєс о наповнєня своїх людьскых і народностных прав, і боюють за них лєгалныма способами. Барьеры, з котрыма ся стрїчають, суть скорше персонального характеру в подобі рєліктів філозофії минулых часів, винов котры ся тримають дондєс на дакотрых функціях в штатній справі, винов котрых од року 1989 Русины мусили вынакладати дакількораз веце сил при реалізованю своїх уставных прав. Може наймаркантнішым прикладом того є 12-річна снага од высылєня в материнським языку у такій верейноправній інституції, яков є Словєньський розглас, де самостатне русиньске высылєня є реалітов лєм од року 2002, кідь не рахуєме неуспїшну першу пробу в році 1998, котра была, подобно як і в році 2002, в передволенім часі. Притім на досягнєня свого уставного права – шырити і приймати інфомації в своїм материнським языку – Русины мусили схосновати може вшыткы доступны способы: жадости і поносы найвышшым владным і штатным предста-

вителям, протєстны мітінгы, новинарьскы бріфінгы, пєтіції а наконєць поновосаты ся Радї Европы в Штрасбургї. Нєінтерєс з боку компєтєнтных особ з той інституції вирішыти екзистуючий проблем так, жебы Русины были спокійны, ту був євідєнтный а ситуація ся змїнила аж по дакотрых персональных змїнах в СР. Подобна ситуація была і в далшій верейноправній інституції – в СТБ, а з подобныма проблемами ся Русины стрїтили і в звязи з выголошєнєм кодифікації своєго языка з боку штатных урядників на уровни Міністерства культуры СР ці докінця Уряду влады СР в році 1995. А наконєць, барз подобну ситуацію мусили рішыти і в звязи з реалізацієв свого права на едукацію в материнським языку, головно в рамках високого школства. Тадь іщі роком 1993 суть датованы першы жадости Русиньской оброды на Словєньску о створіня можности штудованя русиньского языка на УПІШ і о створіня катєдры русиньского языка і культуры в рамках той універзіты, про котру штат в році 1994 выдїлив дотацію 1,5 міліона Ск. Як знаєме, дондєс катєдра не екзистує а по 12-річных періпєтіях, подобно як то было з русиньським высылєнєм в СР, зясь лєм вдяка персональным змїнам на Пряшівській універзіті, ся жыхтелі СР русиньской народности дочекали у 2005 р. успішною акредітації бакаларьского штудійного програму, а од далшого академічного року 2006/2007 ся дочекають і зачатку приправы першых штудєнтів в тім штудійнім програмі. Є досправды уж начасі, зато бо недостаток кваліфікованых педагогів ся підписує під уровень выучованя того предмету на основных і середніх школах.

Русины на Словєньску по році 1989 в звязи з народно-еманципачным процесом сі поставили 12 пріорітних цілів, реалізація котрых мала вытворити предпосылкы на высїдний успіх того процесу. Суть то:

- узнєня Русинів за самостану народностну меншыну,
- створіня редакції періодичної і неперіодичної преси в русиньскім языку в Пряшові,
- кодифікація русиньского літературного языка,
- в профєсіоналнім Театрі Александра Духовніча в Пряшові зачати грати предствалїня в русиньскім языку,
- обновлїня выучованя русиньского языка в школах в рєгіонах де жыхють Русины і де о то родічі пожадають,
- створіня катєдры русиньского языка і культуры з цілєм приготівлєваня кваліфікованых педагогів і одборных працівників про іншы сфєры культурно-народностного жытовя русиньской народностной меншыны,
- в рамках народностного высылєня Словєньского розгласу в Пряшові створити самостатну русиньску редакцію,
- створити про Русинів высылєня в Словєньській тєлєвізії в Кошыцях,
- розвинути шырокоспектралну роботу міджі Русинами з цілєм розвою і пропагації фольклору,
- надовязати контакты з іншыма русиньськыма організаціями у світї і створити Світовий конгрєс Русинів,
- надовязати контакты з мінорітныма організаціями в Европі і інтегровати ся до них,

– вернути народностному музею у Свіднику єго основный характер – жебы то був музей русиньской культуры і служыв інтерєсам той меншыны.

З тых цілів ся Русинам дотєперь подарило сповнити 10. Но дондєс не екзистує, як сьме уж спомянули, катєдра русиньского языка і культуры на ПУ, намісто нєй было в році 1999 створєне Одділїня русиньского языка і культуры в рамках Інституту народностных штудій і чуджїх языків (в сучасности Інститут рєгіональных і народностных штудій), а дондєс не був вирішєный вопрос бывшого Музея української, в сучасности „українсько-руськой“ культуры у Свіднику. І наперек тому, сповнїня вєкшыны поставлєных цілів русиньскій меншині на Словєньску принесло свої плоды, а то в подобі збївшїя кількосты жыхтелів СР, котры ся в посліднім списованю людей (2001) ідєнтіфіковали як Русины а в іщі бївшій мірі за свій материнський язык означили русиньскый. Є то барз добра основа, од котрой ся в будучности можуть одвивати далшы активіты заміряны на змїцнїня народностного усвідомлїня той меншыны, но на то буде потрібный барз чутивый приступ головно з боку штатных інституцій. Але так само і єднотны і омного концепційшы крокы представителів той меншыны.

(Статя была написана у році 2005 в рамках рішїня проєкту штатного програму выскуму і вывою „Народ, народности і етнічны групы в процесі трансформації сполочности“, який реалізовує Сполочєньско-научный інститут Словєньской академії наук в Кошыцях.)

Пожыята література:

¹ Magosci, P. R.: The Rusyns of Slovakia. An Historical Survey. New York, Carpatho-Rusyn Research Center, 1993, с. 106.

² Vaňko, J.: The Language of Slovakia's Rusyns/Jazyk slovenských Rusínov. East European Monographs. Distributed by Columbia University Press, New York, 2000.

³ Тых там.

⁴ Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE. Copenhagen, 1990, с. 40 – 41, параграф 32 а 32.6.

⁵ Тых там, с. 41, ч. 34.

⁶ Report of the Meeting of Experts on National Minorities. Geneva, 1991, с. 10.

⁷ Вынос Міністерства культуры Словєньской Рєпублікы з 29. апріля 2004 ч. МК-480/2004-1 о приділєваню дотаций в компєтєнції Міністерства культуры СР.

Спомины на Василя Латту (29. 12. 1921, Пчолине – 27. 6. 1965, Пчолине)

Рік 2005 нелем Русинам, але і научным працівникам, котры ся интересують русиністиком, ся запам'ятать навсе, бо дві визначны особыности на полі русинської культури і науки одышли до вічності. Обидвох, як Василя Турка-Гетеша, так і Іштвана Удваріа спознав ем через русинську пресу, главно через Народны новинки і часопис Русин. Їх людські профілы і богату творчу роботу выстижно охарактерізували такы одборники русинської культури і історії, як П. Р. Магочій¹, В. Падяк², М. Капраль³, М. Жірош⁴, І. Керча⁵, М. Лявинець⁶ і далшы⁷. Ту є тяжко дашто нового додати неодборникови, котрый не мав то щастя особно ся спознати з тыма визначными представителями русинської культури і історії.

Є на місці припом'янути і то, же 2005 рік є памятным роком і в звязі з далшым великим ученым на полі русиністики – **Василєм Латтом**. Преред 40 роками нечекано тяжка хворота перервала плідный жыт доцента Василя Латты у найактивнішым творчым віці, коли іші не мав ані 44 roky. Василь Латта бив моім шовіром і за десять років мав ем можливість дуже близко спознати ся з ним. Василь ся став моім учітелєм, ментором і старшым братом. Ай кідь ем ся не интересовав о лінгвістику і далшы гуманітарны науки, Василь Латта не шкодовав час на то, абы мі передав свої богаты знаня як із хімії, так і з обшчїх приступів при рішюню научных проблемів. В тім В. Латта мав глибокы знаня і скусености, котры здобыв у гімназіях у Мукачові і в Празі, а пак пізніше як студент Політехнічного інштитуту у Відню і на Універзіті в Ленінграді. Зо выштыкх сил підпоровав мої інтерсы в біологічных і медичинських науках. Він мав вирішальный вплив на мене, жебы ем собі выбрав научну орьєнтацію у моїй медичинсько-біологічній професії. Василь Латта бив ментором многих, як наприклад Василя Турка, і він добрі розумів, же каждый чоловік мать унікатны способности. Він добрі знав і притримував ся того принципу, же учітелі і общество мають створівати такы условия, жебы унікатны способности каждого чоловіка ся могли наповно розвивати і реалізувати. Од В. Латты научів ем ся, же факты суть часто прикриты баластом, котрый вытварять домінантна політіка веджена ідеологієв. Він мі добрі заскїпив до памяти, же ідеологізована політіка має короткый жыт, а добра работа, фундована на фактах, пережыє г'єнерації.

Ай кідь Василь Турок, Іштван Удварі і Василь Латта на полі русинської культури і науки мали шырокий діапазон интересів, ушытыкы троє ся заміряли на русинський язык⁽¹⁻⁷⁾. Каждый з них мав оригінальный приступ і фундаментально збогатив русинську культуру. Василь Турок як драматург од зачатку у своїй функції проп'аговав русинський язык через театр, главно послїдніх 15 років. Найефективніше і з великов професіоналнов ерудіціїєв перекладав руську і світову класіку до русинського языка. Іштван Удварі штудовав 18. стороча, коли русинський язык наберав форму літературного языка. Ёго книга „Русинські джерела урбарської реформи Марії Терезії“ дефінітивно доказала поліфункцность русинського языка ай на уровни офіціальных документів. Василь Латта ся спеціалізував на фонолоґію діалектів русинського языка на Словеньску. Він змаповав (зазначів на мапі) фонолоґію діалектів де факто выштыкх

русинських сел на выходнім Словеньску, ай тых валалів, котры внаслідку будованя Старинської преграды в 70-ы роках 20. стороча счезли з мапы. З веце як 500 діалектх мап 392 з них были включены до россяглого діалектного атласу. Атлас Василя Латты бив опубликований аж 1991 року, т. є. 25 років по ёго смерті під назвов „Атлас українських говорів Східної Словаччини“ (СПН, Пряшів, 1991).

• Знамый педагоґ і лінгвіста, Русин із Пчолиного – доц. Др. Василь Латта, автор знаменитого „Атласу українських говорів Східної Словаччини“, котрый вышов аж по ёго смерті в 1991 році.

Як Василь Турок, так ай Іштван Удварі мали то щастя, же іші 15 років могли слободно творити по дезінтеґрації тоталітного комуністичного режиму у своїх державах. Дожили ся і того дня, кідь міжнародне научне общество славівців признало окремішность русинського языка як 14-ого языка у фамілії славянських языків. Обидвоме ся великов міров заслужили о ренесанцію русинської культури, котра ся дістала скоро на конець комплетной аніґілації сталінськов антирусинськов політіков.

Василь Латта штудовав русинськы діалекты в роках 1955–1964, коли антирусинська політіка зачатa Сталіном доміновала во выштыкх державах бывшого советського блоку. Таке слова, як „Русин“, „русинський“ ся не сміли ніґде поужувати. Зато Латта мусив пиужыти

слово „український“ намісто „русинський“, жебы міг робити над выскумом і публіковати позбераний матеріал о русинських діалектах. Наконець переважыв Латтів професіоналізм, ёго высока одборна работа заложена на фактах. Великий научный интерес лінгвістів Словеньска, України і далшых країн о ёго роботу ся стали главным каталізатором про выданя

русинського діалектного атласу по 25 роках. В. Латта ся не дожыв того, жебы міг скоріґовати нанучений баласт сталінської ідеолоґії і вычеряли слово „український“ за „русинський“. Тот недостаток діалектного атласу є лем у назві публікації, але в ниякім припадї не є в обсягу 392 діалектх мап.

Авторы „політічного русинізму“ на Україні і Словеньску, як Олекса Мишанич⁷ і іншы, поужывали і поужывають діалектолоґічний атлас Василя Латты як главный аргумент, же Русины на Словеньску суть Українцями, бо в назві атласу є слово „українських“ з року 1965, намісто „русинських“. Доста зробити хоцьбы поверьхню аналізу хоцькотрого аспекту Латтового жывота, ці зробити курту навщіву ёго родного валалу – Пчолиного, жебы ся пересвідчіти, же „Василь Латта жыв як Русин і умер як Русин“. То суть слова моєї сестры Марії Латтовой-Блажовской, бывшой жены Василя Латты, іші з 1991 року, коли діалектний атлас бив выданий⁸. Не є што ся чудовати над ідеолоґізованов політіков українізаторів із сталінських часів, же ароґантно іґнорують ай меморіалны надписы выготовлены без комуністичной цензуры. Надписы як на меморіалній таблі на роднім домі так і на гробі В. Латты у Пчолинім ясно указують на то, же В. Латта ані себе, ані Русинів не поважовав за Українців. Помаранчова революція на Україні указала, же ніч так не хыбило молодій українській нації за послїдніх 14 років, як чествованя основных прав чоловіка.

Поужыта література:

1. <http://www.rusynmedia.org/News/2005/rimc111105.html>
2. <http://news.uzhgorod.ua/news/14556/>
3. Русинський світ (нояمبر, 2005, с. 4) <http://www.ruszinvilag.hu>
4. Русинський світ (нояمبر, 2005, с. 5) <http://www.ruszinvilag.hu>
5. Русинський світ (нояمبر, 2005, с. 7) <http://www.ruszinvilag.hu>
6. <http://www.cassovia.sk/korzar/archiv/clanok.php3?sub=11.11.2005/25.196P>
7. P. R. Magocsi, I. Pop, ed.: *Encyclopedia of Rusyn History and Culture* (Revised and Expanded Edition). University of Toronto Press, Toronto Buffalo London, 2005.
8. А. Плїшкова: „Василь Латта жыв як Русин і умер як Русин...“ In: Народны новинки, 1, 27. – 29. ноямбра 1991, „Русинска оброда, Пряшів.

• Грїб Василя Латты у роднім Пчолинім.

ПгДр. Марія МАЛЬЦОВСКА

НІГДА НЕ Є ДОСТЬ ПРОБУДЖАННЯ

Прошу тебе, Боже,
Молю ся ку тобі,
За любов ку ближнім
І самим ку собі.
Охраняй наш народ
Од вшиткого злого,
І нам дай, як другим,
Жывота ліпшого.

Тоты рядкы суть із вступного стишка **Молитва Русинів** поетичной книжки Штефана Смолея **Не ганьб ся, Русине!**, яку выдало як свою 12. публікацію видавельство Русин і Народны новинкы в Пряшові. Уведжены рядкы много говорять о позиції автора, якому залежить на судьбі свого народа. Він ся за нього молить і переживає.

Автор книжки патріотичных стишків **Штефан Смолей**, обычный чоловік з Рошковице, бывший обрабляч желіза, што жыє в Міджілабірцях і барз любить свої кактусы, дає о собі знати як высокий інтелектуал через поезію, через стишкы, якы їмають за сердце і перед якыма ся може поклонити великий богач або і не менший чоловік з титулами. Творы написаны зрозуміло, і суть адресованы кождому, кому миле є родне слово. Штілово нам припоминають Павловича, але як єден, так і другий має што днесь повісти своїм читателям.

Чом? Тадь ціла єго поезія є о нас, о Русинах. Є о тім, же жывот людський є такой короткий на то, абы сьме ся стигли ганьбити за то, же сьме Русинами, же сьме самыма собов. Є на то, абы сьме сі усвідомили своє русинство. Автор силно переживає за судьбу свого народа, який ся все лем глядять. Одколи го Штефан Смолей познать, одколи ся народив, єго народ ся не перестав глядати. Єго болить рівнодушность, неінтерес многих єго дівок і синів. Як то може быти? Чом ся чоловік зрікать свого, кідь я своє так люблю досконаля? Не розумлю. Пыха, жадоба за маєтком, недостаток розуму, страх о роботу, о фалатча хліба? Вшытко є можне і вшытко є людське. Што мож повісти о таких людях? Тыж суть наші, тыж суть Русины, і кідь суть яничарі.

Автор має широке сердце. Каждого прийме к собі. І таких, котрым є ліпше на чуждїм пецу:

Іщі велє з наших людей
У тихости жыють,
Спокійно, хоць ся на чуждїм
Зимнім пецу еріють.

Прєбачте мі. Не познам вас.
Не знам, што робите.
І вам не треба забути,
Оды походите.
Де сьте росли, де сьте жили,
Як сьте говорили,
Може знате і до якої
Школы сьте ходили.
(Не забудьте!)

Якы просты слова! А якы ясны! Засягують до сердца. Як стріла до мягкого сыра. Такы слова ослвлять чоловіка. Треба нам їх, як соли, а нїгда не є дость пробужаня:

Научте тот красныи стишок
Свої властны діти,
Же сьте на них не забыли,
Будуть вам вдячіти.

Чуєте тоту будучность слова, тоту єго світлость? Многим з нас то хыбить. Йдеме все вгору і вгору, а світлости мало. Автор єй має дость, бо любить свій язык, свою материнську бісїду. Про нєго свій язык, то є алфа і омега. Інакше і быти не може. Тадь язык є пуповинов, з котров сьме звязаны із своєм матірєв. Може быти штось силніше?

Нїт крашшого, нїт куточка,
Як то моє селечко,
Ту ня мамка породила,
ту-м узріла сонечко.

То є співанка, котру співать наша перша русинська співачка Марія Мачошкова. Она співать так, як єй велить сердце і донесь єй ништо не перевершив. А коваль слова Смолея пише так, як му приказала єго мати:

Не дайме собі свій властныи язык взяти,
Без нєго на світі не можеме жыти.
Не глядайме чуждїй вонка, за дверями,
Кідь маме свій властныи, в устах своєї мамы.

Є знаме о Штефанови Смолейови, же много пише і много має написане, шумно посторінковане і поскладоване по шуфладках. Не є то марне. Каждє єго ділце є часть єго души. Істо, же не вшытко буде публіковане, і хоць автор снить о переважній векшині, жебы то зістало про далшы гєнерації. Тадь, чом творить, жебы ся валяло в шуфладках?

Нїт гіршого про писателя. Єго поезія досправды є про людей, а шкода, жебы зістала позад них, десь забыта. Она ослвлює сучасників в добі пробужаня Русинів. Дакотры гварять, же уж не треба пробужовати Русинів, же уж суть дость пробужены, але порадьте авторови? Він знає своє. Він ся стрічає з людми, каждый день з нима бісїдує і знає, на чім є наш русинський народ.

І так русинський поет ся дістає до такого резюме:

Суть краї, де люди вином
Свою жажду гасять.
Місто воды із півніці
Повны джбанкы носять.

Мы в Бєскідах свою жажду
Із водов гасиме,
Чісту воду, як слызюнькы,
Із студні носиме.

В наших горах, ту в Бєскіді
Вино ся не родить
Од воды – чіста голова,
А од вина – болить.

Гей, так є, сьме без вина, але маме свою музу. Свою ласку к народу, к родному слову. Сьме Русины і „дякуючі пирогам“:

А дома, хто тісто зробить?
Пирогів направить?
Тобі руки уж не служать.
Сусідка мі зварить.

В такім полегшенім тоні бы ся дала скінчити характеристика збірки віршів Штефана Смолея. Але ани здалека ся так не стане. Пирогы, то бы было то найлегше, што знаме і любиме мы, Русины. Якось нам уже присохли. Будьме рады, же їх маме, а суть нашов характеристичнов ознаков. Важне є то, што написав Штефан Смолей з Міджілаборець. Тот написав, же **любити своє не грїх, не терба ся за то ганьбити. Думає то од сердца.**

Я, як авторка тых рядків, яка собі доволила зачерты до глубкы думаня пана Смолея, сі думам, же дость є таких Русинів, якы бы ся мали поганьбити. То зато, же они самы ся ганьблять за своє слово, за свою материнську бісїду, за кіріломефодьське слово в церкви.

Хто є справедливий, ний до них шмарить камінєм? Ний шмарить. Думам собі, же таких Русинів є много, а дарьмо ся будеме успокоєвати, же то не є так. Також, **на полю пробужованя нас чекать іщі великий труд. Є то перманентна работа, яка ся не кінчить.**

Автор многих і прозовых пригод Штефан СМОЛЕЙ жыє в Міджілабірцях, адреса не є незнама, а в силах своїх можностей одповідать на тоты вопросы і своєв единов збірок поезій.

Вышла книжка, благословме єй, і вшыткых, што ся о то причинили.

Історія затопленої області

„Руснаци – глядзя страченой домовины“ – так ся называць проєкт молодых Русинів під веджінём Луції Німцової, котры ёго выслідкы презентовали на выставці (позерай вправо на плакат ку ній) у Шаріській галерії у Пряшові і выступлінём драматічного колективу Фарма в яскынї на Малій сцені Тетру Александра Духновича в Пряшові (попозерай о тім статї „Руснаци – глядзя страченой домовины“, Народны новинкы, ч. 10 – 13 і „Молода генерація ся навертає к історії“ НН ч. 14 – 17 / 2006). Выслідком того проєкту є і тота статя єдно-го з членів групи РУСНАЦИ – Штефана Коца.

Першы жытелі зачали приходити до заліснених і тяжко приступных долин вышній Цірохы в половині 15. стороча. По веце як півсторочу, котре од тогды прошло, можеме з великим зачудованём слідовати незломну волю людей того одляглого кутика днешнього Словеньска, яков доказали здолати вшыткы перешкоды природы і самых людей. Доказали тоты тяжкосты здолавати цілых пятьсто років аж до doby, кідь мусили уступити общому інтересу векушны і свою так тяжко выбудовану домовину охабити.

Зачаткы заселёваня території вышній Цірохы сягають до 60-ых аж 80-ых років 15. стороча. В тых роках зачали vznikати села Старина і Велика Поляна. В наступных сто роках к тым двом прибыло далшых пять сел, котры мали еднаку судьбу – Смулник, Руське, Остружниця, Звала а наконець Дара у 70-ых – 80-ых роках 16. стороча. Першы писмовы справы о тых селах ся тикають першого зданія тутешнього жыхельства. Выняток творять лем Старина і Велика Поляна, о котрых ся в текстах говорить у звязи з діяньм збойницькой дружины Федора Головатого. Вшыткы тутешні села выбудовали шолтысы і селяне переважно русиньской народности. Ціла територія в тій добі належала к россяглым маєткам гуменського Друґетовского панства.

Розложіня території на границях із польсков Галічов і Владимиром, на периферії будьякого розвою, ведно з тяжкыма природныма умовами оддавна формовали судьбу містных людей. Можности обжывы были скромны. Жыхельство ся занимало польногосподарством, причім ся заміряло на хованя худобы. Гористы і камянисты поля слабо родили, зато ту пестовали лем ярець, овес, горох і коноплі. В загородках дакус зеленены, глывно капуста. О цілковій одсталости краю свідчить і факт, же іщі на переломі 18. і 19. стороча ся ту вжывав двойполёвый сістем обрабляня землі. Тяжкы умова іщі веце згіршовали містны панове неперестанным звышованём даней. Уж в 17. ст. неуносна ситуація завинила опуціня дакотрых господарств і знижованя цісла жыхельства тых сел. В половині 18. ст. были наприклад у Дарі уж лем дві цілы господарства.

Значна зміна настала по ужгородській унії в 1646 році, коли обывателі споминаных сел переступили на греко-латинську віру. О 150 років пізніше виростають на місцях деревяных тырвалішы камяны церкви.

Катастрофално слабый уроджай на северовыходнім Словеньску в 50-ых роках 19. стороча приніс зо собов знижіння цісла обывателів северного Земпліна на половину. Жыветны умова про містных людей ся не зліпшыли ани в другій половині споминаного стороча, і так нечудо, же з того краю ся много жытелів переселило за море.

Далшым твердым ударом про містне жыхельство была перша світова война. Нещастне розложіня цілого краю ся зясь проявила в тій найстрашнійшій подобі. Праві тота область ся стала частёв тады проходившой фронтової лінії міджі ракусько-угорьсков і руськов армадов. Шкоды были о то векшы, же фронт тады прошов двараз, кінцём 1914 року і зясь о пів рока пізніше.

Ани vznik Чеськословеньска в 1918 році не значів про

обывателів вышній Цірогы визначне зліпшіння умовій жывота. Польногосподарство было і надале єдиним zdroєм обжывы і новы границі стяжыли людём ходжіння на сезонны роботы до областей, якы припали Мадярьску.

На кінці другой світовой войны тота область зясь была постигнута, кідь вшыткы тутешні села в апрілі 1939 обсадила мадярьска армада. Але буря другой світовой войны тот края обходила аж до кінця 1944 року. По тяжкых боях о Руський перевал советська армада 12. октября 1944 як перше село ослободила Руське. Членитость території была причінов тяжкых боїв, котры зо собов принесли величезны матеріалны шкоды. Окремы села были знічены ближно на 90 %.

Але тяжкы войновы раны дух ту жыючіх людей не зломилы. І хоць дістали можність перестіговати ся до вольного чеського пограничя в области Судет, векшина людей ся вернула до родного краю і з вшыткыма силами пустили ся до обнови своїх хыж ці до ставбы новых. К новій сполоченській ситуації по 1948 році ся ту люде поставили по свому. Великы тяжкосты при култівації своїх поль і обнови войнов знічених хыж у них охабили силне внутрішнє чутя, котре їх примусило важыти собі то, што досягли і не думали ся того легко вздати. Зато штатом наряджена колективізація не мала в тых селах великий успіх. Наперек новым можностям найти роботу глывно в близьких містах Снина і Гуменне, звязаность зо землёв, котру так тяжко обрабляли, не доказали перервати.

Пятьсто років доказали містны люде здолавати тяжкосты і раны судьбы, но послідній ся мусили піддати. В 1975 році був зроблений план поступного выселёваня сел стариньской области з доводу будованя гати (преграды) на захопління питной воды. Проблемы з питнов водов на выходнім Словеньску вели к рішіню побудовати ту велику гать, з якої питна вода бы ся додавала і до великих міст – Пряшова і Кошіць. О судьбі семох сел зясь вирішыло їх розложіня, тыж чістота природного оточіння і лем мінімальна деваस्ताція природы цівілізацыйными впливами. Послідній жытелі сел охабили родны місця в 1986 році, также того року собі припоминаме 20 років од той смутной події. Нову домовину жытелі стариньской области нашли глывно в Снині і в Гуменнім, но звязаность із місцями, де виростали, николи не перервали. **Фотка: А.З.**

Мгр. Гавриїл БЕСКИД

Другый губернатор Підкарпатської Руси

(Юдр. Антоній БЕСКИД, 20. 12. 1855 – 6. 6. 1933)

По припоїння бывшой Підкарпатської Руси, на основі рішіння Паризької (Версальської) мірної конференції в 1919 році, Русини, які жили на Словенську і в Чехах, утримували узку культурно-освітні односини з Русинами Підкарпатської Руси. В чеськословенській уставі першыраз было зафіксоване офіціальне названя Підкарпатська Русь, хочь дагде ся поужывала і назва Русинсько. Тото названя ся односило лем ку выход од ріки Уж, ей выходной части, Берег, Мармарош. Остантя часть території, заселеной южнокарпатськыма Русинами (западна часть жупы Уж, жупы Земплін, Шаріш, Спіш) патрили ку Словенську і мали неофіціальну назву Пряшівська Русь. Тоты узки односини были перерушены по роспадї першой ЧСР і по приєдиніню бывшой Підкарпатської Руси ку СССР в 1946 році. Днешне покоління Русинів мало бы познати особности, котры помагали тоты односини розвивати і взаємно сполупрацювали.

К таким особностям патрить **Юдр. Антоній Бескид, котрый почас 10 років (1923 – 1933) был губернатором Підкарпатської Руси**. О нім ся мож дочитати в бібліографічній части в наших послідніх русинських енциклопедіях *“Энциклопедия Подкарпатской Руси”* (Проф. Іван Поп, Ужгород, 2001 р.), *Encyclopedia of Rusyn History and Culture*, (П. Р. Марочі і Іван Поп, Toronto, 2002 і 2005 р.) і в інших історичных публікаціях. Днешь ся операме і на статью, яка ся находит в книжці *Хто был хто за першой ЧСР* автора Едуарда Ніжняньского і колективу (конзорціум Енциклопедія, Братіслава, 1991 р.). Колектив авторів представив 54 політичны особности з першой ЧСР: 25 Словаків, 25 Чехів а по 1 Мадярові і 1 Русини. А тым Русиниом є Др. Антоній Бескид. На сторінці 37 – 38 о нім ся пише тото: *„Штефан Тіса, угорський міністерський председа, хотів „законом“ заказати поужываня церковнославянського обряду, літургію і іншы одправы в церквах областей, де жыють Русини, і адміністративно заказати славянський юліанський календар і завести грегоріанський. Штефана Тісу в тій добі підпорив і тогдышній остригомський архієпископ Чернок. Др. Антоній Бескид, як тогдышній посланець в Угорський парламенті, на адресу Штефана Тісу у своїм смілім прові повів: „Як вірний сын свого русинського народа протестую протів того умыслу. Славянська літургія і славянський календарь – то є наша релігія, то не є діло вонкашне, з ним є зроснутое наше „Я“, наше сердце. Тото патріотичне выступлїня в мадярський парламенті на захрану языка, письма і релігії ясно указує на тогдышню політичну орієнтацію Др. Антонія Бескида, який был правым Русиниом“.*

Народив ся в родині грекокатолицького священника Григорія Бескида в Ганіговцях, Сабиновского окресу 16. 9. 1855 року. По своїх штудіях в Кежмарку і на правничькій академії в Пряшові свою юридичну освіту докінчив докторатом на універзиті в Будапешті. Як каждый тогдышній зачінаючий правник, робив наперед адвокатського конціпента, але по успішных экзаменах перед адвокатськов комісієв 25. 6. 1883 р., од 1883 до 1885 был адвокатом в Кежмарку а потім аж до 1906 року в Спіській Старій Всі. Од того року был директором і правным заступлєм грекокатолицького єпископства в Пряшові. Політично ся зачав ангажовати аж по приході до Пряшова. Выступав за крайнську католицьку народну партію – НЕПАРТІ, котра в тогдышнім угорський парламенті была в опозиції к лібералній партії. Тогды был Др. Антоній Бескид до істой міры іщі угорським патріотом, але сміло обгаєвав інтереси Русинів тогдыш-

нєго Угорьска. За посланця до парламенту был зволений за Спіш в роках 1910 – 1918. Як єдиний з посланців в 1913 – 1914 роках застав ся в парламенті Русинів в тзв. суднім процесі Мармарош-Сіготі. В нім веде рольників з рядів Русинів было обжалованых із велезрады зато, же переступили з грекокатолицької віры на православну, а в молитвенных книжках, котры дістали з тогдышнєго царьского Русьска, была

• Найвызнамніший русинський політик 20. ст. зо Словенська, другый губернатор Підкарпатської Руси, охрания і меценаш карпатських Русинів – Юдр. Антоній Бескид.

і молитва за руського царя (Росія тогды была політичным противником Ракусько-Угорьска). По довгім выштрєваню 32 Русинів суд одсудив на 37 років. Судный процес выкликав великий одзв у цілім славянським світі. Юдр. А. Бескид в тогдышнім парламенті указав на роботу провокатора і на то, як круто мадярьскы шандарі мучили обжалованых, докінця троє з них зышли з розума. Велику і важну роль зограв і в припоїню Підкарпатської Руси к Чеськословенську. По выпукнуто буржоазной демократичной революції в Мадярьска, на переломі октобра і новембра 1918 року го влада М. Каролія меновала за міністра про діла Русинів, але він в Пряшові в тім часі 19. 11. 1918 заложив Руську народну раду. Рада про Русинів пожадовала право на самоуправління і протестовав протів того, жебы Підкарпатська Русь была причленена до Мадярьска. Не была то проста ситуація на тогдышні условия, бо окрем Пряшівской народной рады екзистовали і дві далшы рады, з котрых една ся дожадовала припоїня к Мадярьску, друга к Україні. Свою резолюцію послала Пряшівська руська народна рада до Словенской народной рады до Мартіна. Др. Антоній Бескид як председа Руськой народной рады особно пришов уж 25. 11. 1918 до Мартіна, жебы ту іднав з представителями Словенской народной рады, а уж тогды выступив за припоїня Підкарпатської Руси к першій Чеськословенській републиці (7. 1. 1919). Руська народна рада в Пряшові зась ся высловила за припоїня к ЧСР.

В януарі в 1919 році Юдр. Антоній Бескид одышов до Праги а стады до Парижа на Мірну конференцію, на котрій ся ідало о повойновім ушорованю Европы. Ведно з Григорієм Жатковичом, представителєм Русинів в Америці, дожадовав ся припоїня Підкарпатської Руси к ЧСР. Міджі тым і “дома” ся змінила ситуація. Пряшівська, Ужгородська і Хустська народна рада 8. 5. 1919 р. ся зыдили і вытворили Централну руську народну раду і высловили ся

за припоїня Підкарпатської Руси к ЧСР. До чела ЦНРР (Централной руськой народной рады) по вернуто ся споза границь был зволений Юдр. Антоній Бескид. І єго заслугов был 10. 9. 1919 року в Сенжермени у Франції підписаний договор міджі ЧСР і догововыма штатами (Америка, Франция, Англія) подля котрого Підкарпатська Русь была вчленена ід ЧСР. Підкарпатській Руси была признана обширна автономія і в языковых, освітних, релігійных і адміністративных ділах. Єй розсяг был дефінований екзистенцієв сейму, губернатора і представителєм в чеськословенським парламенті: 9 посланцями а 4 сенаторами. По підписаню штатови Юдр. А. Бескид одышов до Америки, жебы там надвйазав контакты із русинським еміграцієв. **В 1923 році президент ЧСР Т. Г. Масарік выменовав Юдр. А. Бескида за губернатора Підкарпатської Руси**. На тій функції был аж до своей смерти 16. 6. 1933, т. є. повных 10 років. Юдр. А. Бескид заставав тогдышню руську орієнтацію, сполупрацював із чеськословенськов владов. З погляду політики операв ся на русинськы клерікально-націоналны силы. В 1932 році А. Бескид обернув ся на Масаріка з меморандом о ділі автономії Підкарпатської Руси так, як то было установлене в мірнім договорі, підписанім у Франції, бо тото условие не было выповнене аж до 1938 року, кідь ся так стало.

Юдр. А. Бескид ся проявив активіно і в культурній области. **Был первым председом Общества А. Духновича в Ужгороді. Умер 6. юна 1933 року і был похованый в Ужгороді під Ужгородським замком а аж в часі социализму єго тілесны остатки были перенесены на центральный цінтерь в Ужгороді.**

Так оцінює Юдр. А. Бескида словенський научный колектив, што одчитуєме і з той причіны, бо в дакотрых кругах і днешь особность Юдр. А. Бескида є більмом в очах і не можуть прийти на єго мено. В днешнім Підкарпатю, як части України, ся обявила лем єдна статья в новинках *“Карпатський Європіст”* з 8. 2. 2003, автором котрой є Андрій Гойда. Свою статью він написав оперуючі ся на матеріалы Общества А. Духновича з 1928 року. А. Гойда свою статью назвав так: *Наш губернатор Др. А. Гр. Бескид*. З нагоды 70 років од смерти А. Бескида Гойда пише: *“Вшытко, што є спосеє в области внутрішнього культурно-національного возроджїня карпаторусиньского народа, є нерозрывно звязане з покровительством і помочов Др. А. Гр. Бескида. Кідь ся організовало Общество А. Духновича, Др. А. Гр. Бескид ся став первым честным членом і єго покровителєм. Окрем того, в тяжких часах він дав фінації, які допомогли обществу успішно розвивати свою роботу. В різнім часі губернатор подаровав обществу веце як 50 000 Кч, не беручи до увагы тоты сумы, котры він давав окремим читальням на реалізацію їх культурных зачатків. Неєден театр в селах і неєден хор суть завязаны щедрому патріотові і меценашови родного уменья. Він ай при выдаваню наших русиньских класіків нелем же помагав матеріално, але пробуджовав к тому цілий ряд людей, котры были способны вести тяжку приправну роботу. Простый в контактах, доступный каждому, наш губернатор слухав жалі о народных потребах, старав ся о свій народ, не думаючи на свою славу. Слава іде за єго ділом”.*

Наконець треба повісти, же А. Бескид был нелем меценашом на Підкарпатській Руси, але матеріално помагав і Русинам на выходнім Словенську, наприклад дав пінязы на памятник А. Духновичови в Пряшові, на памятник А. Добрянському в Міхаловцях, на купіня Руського дому – 15 000 Кч і на іншы культурно-освітні цілі Русинів.

Красу жывота нашов у дереві

Не ставать ся так часто, жебы в єднім невеликим селі з ціслом жытелів дакус веце як дві стовкы нашов чоловік так много інспірації, щіроости людського сердця, невяповіджених людських судьбин, напрошуючих ся своєв необычайностей здокументувати їх на папірь. З бігом послідніх днів одходжаючого рока ня „моя судьба“ завела до такого села, причупленого в горах, осамоченого, а може і ослободженого од цивілізації, жыючого собі властным темпом і можностями...

Курів. Посліднє село недалеко штатной границі з сусіднім Польском, од которого го ділить десь коло 6 кілометрів. Всагды навколо природа, лісы... Може якраз тота природа інспіровала Андрія ПАВУКА взяти до рук долото, ножик і „вдыхнути“ фалатку мертвого поліна „душу“, выкрасати до нєго жытот. Різбярству ся не учів в школах, не была то ани традиція предків. **Андрій Павук** є умельцем з нешколеным вытварным проявом, але о то з щірішым выразом своїх вытворів, пропрацюваных до найменшых деталів. Робота му выходить з души, котра і наперек неприязням судьбы зістала сердечнов і ніжнов. З таков ласков і ніжностей споминать на дїтинство і молоды роки, котры не были веселы. Наopak, были позначены бідов, недостатками, смертєв матери, но він плакать в своїх споминах тоты позитивны моменты, котры гріють душу...

– Я одмала барз любив природу, рад ем ходив до ліса, а кидь ем мав дас 16 років, пішов ем робити на гатер до Кружлєва, де ем ся попершыраз прибилижы ку роботі з деревом, – споминать днесь уж 71-річний Андрій Павук. – Властником пилы бив даякий Віхер. Выробляли ся там грачкы, школьскы потреби, деревянные боканчі, але і пасти на мышы, варіхы до кухні, шпилькы на ниткы... Кажду суботу сьме діставали выплату – 50 курун.

Была то велика поміч про 7-дїтну родину, в котрій хыбила мама. Андрій бив наймолодшым, але мусив і він заробляти, не выстачало на хліб, не то іщі на школы. В селі было пару богатых газдів, котры могли дати свої дїти до школы. Таким бив Мушынка, зато єго сын Николай, ровесник і приятель Андрія Павука, ся пішов школовати до Пряшова. Попри тім зачав в селі, богатім на традиції і фолклор, розвивати тото духовне богатство і так дїтинство і молоды роки Андрія Павука, як і других Куровчан были збогачены нелем традичима формами презентування фолклору, як было „яслічкова“ ці великодны обычаї, але зродило ся ту і театралне уменя.

– Про нас, вальських хлопцїв то было дашто нове, незвычайне. Дїчата з нами не хотїли грати, бо ся ганьбили, протом і женьскы ролі мусили грати мы – хлопці. В школі сьме поставили яйско і там сьме цвічили. Были то красны часы... Правда, я мусив зачати заробляти грошы, а Николай Мушынка (днесь знамый фолклориста, академік ПгДр. Николай Мушинка, Др. н. – позн. ред.) ся дале школовав. Але приятелі сьме зістали доднесь...

Жытот Андрія Павука бив позначеный бідов повойнового часу. Вычеряв дакілько робочих місць – в строярнях в Кружлєві, пізніше в Остравських банях, потім пришла военська служба, по котрій ся вернув до родного Курова. Ту ся оженив з приятельков з дїтинства – Аннов і зачали будувати хыжу.

– Робили сьме самы – я, тєсть і мій отець. Самы сьме ламали каміня, муровали цокель... Потім пришли цїгани з Куримкы, котрым сьме дали выпалити цеглу. Але цеглы было мало, было треба доробити валькы. Тото помагали робити жены – вымислили глину, попіль, полову і сїчку, потім масу наложили до формы і сушили

2 – 3 години на сонцю.

Хыжу помалы доробили і молода жена Анна му привела на світ троє дїтей, по роках ся народила четверта, уже і нечекана, но як далшый жытот вказав, же про родичів найпотрібніша – Анна. Але не перебігаїме... Міджі тым молодый Андрій Павук знову пішов на зарібкы до Остравы, одкы ся по часі вернув і замястнав знову при дереві – в кружлівській Пилоімпрегні, де честно одробив 30 років. Десь до того періоду мож зарядити єго початкы вирізованя з дерева. На самый перед то были фігуралны вытворы. Од вирізованя го не одбив ани тяжкий ураз – на пилі стратив палці на лівій руці. Но тым неприязна суйдба не вычерпала выштыкы свої удары. Пришла хворота – силна ревма, котра вырядила 56-річного, до того часу здорового хлопа до інвалідного доходу. Зачали страшны болести клубів, но він не переставав ходити до ліса, до природы, жебы ходем учути пах дерева, з котрым ся му все тяжше робило, бо болести не мож было вытримати. Найвеце болїли ноги... Докторе выповіли круту діагнозу – ісхемічна хворота нїг. Не было помочи, на ногах ся зачали робити раны, котры ся не гоїли, болести были престрашны. Наслідовала ампутация – у 1996 єдної, по пятєх роках і другой ноги. Жытот на возику... Парадоксно про Андрія Павука то было vyslobodжєня од страшных болїв, хоць іщі довго по ампутаціях ся будив з фантомовыма болєстями, то значить з болєстями нїг, котрых уже не было, но биль бив іщі довго закодованый в мозгу. Старостливость о отця взяла на свої плечі наймолодша з дїтей – Анна, бо меджі тым і мамі прибыли роки, приголосили ся

ности робити в опатровательській службі, бо якраз отцєва хворота мі вказала мою далшу путь.

Чістити, перевивати раны, але і помагати отцєви з гігієнов, переносити го з постелі на возик, до ваны, на двір... Тото сьмь каждоденны повинности Анічкы, котра бы за отця і дыхала, кїбы могла... То она го мотивує до далшой роботы, она му терпезливо передкреслює на дерево звїрятка, выявы з Біблії, поставы святых, але і моменты зо жывота людей на селі. Тото выштык пан Павук вирізує до дерева до найменшых подрібностей, з великим змыслом про деталь, прецізностєв, але і з ніжностей і ласков. Може найкрашшым єго вытвором є образ вальського двора, котрый вітать навшівників Курова на зачатку села. На нїм мож збачити малу деревяну хыжку а перед нєв на лавочці сидить бабка з чорным коцуром. Старшы Куровчане в ній спознають стару небїжку Савіху. Недалеко нєй, коло сусіднєй хыжы молода невіста кормить куркы, єй муж загірять коня, старый отець клеппе косу... Коло строму вісять ціпы, опалка, збоку ся спокійно пасе овечка. Іділа стародавнього села наводить спокійну атмосферу, котра выжарує з каждого деталу. Тыждні, місяці роботы над таким розмірным ділом закінчує рука Анны, котра готовы пластікы натерать олієвыма фарбами і таким способом їх законсервує. Подобных пластік різбяр Андрій Павук вирізав понад 500. Свої роботы не продає. Здоблять будову Сільского уряду в Курові, культурного дому, школы, школы, але і містной корчмы, найдете їх в обыстях людей, котры сьмь різбяр

• Шыковный русинський різбяр із Курова – Андрій Павук із своїма вытворами в притомности своєї наймолодшой дїкы Анны. Фотка авторкы

хвороты... Анна ся vzdала роботы, але і властного родинного жытота – стала ся професіоналнов опатровательков свого тяжко хворого нянька. Была то велика жертва од молодой жены, але Анна то видить інакше:

– Зробила ем тото найліпше, што ем могла, – говорить. – Чоловік предці не може быти щастливий тогды, кидь єго найближы терплять. Вірю, же каждый ся народив на тот світ з даяким посланєм, котре ту мать выповнити. Старостливость о отця ня привела ку професії, котра ся мі навеце і любить, роблю єй з ласков, а не зато, же мушу. Видить ся, же моім посланєм на тім світі было доховати своїх родичів, быти їм на помочи, але може і в будуч-

рєві близкы і котрым їх од сердця дарує. Лем кїбы сила не одходила... Наперек необычайній старостливости дїкы Анны, вік не окламлєш. Роки прибивають, рука без палців все тяжше бере долото або ножик, жебы вирізати Дїву Марію, Яна Хрестителя ці корову, псика, овечку, боцана про потїху тых найменшых – дїтворы у школці. Минувшого року ід сімдесятым народенинам Андрія Павука старостка села Марія ШПІРКОВА зробила в селі выставу єго пластік ведно з кресбами молодой Куровчанкы Ерікы КОСТОВОЙ, тыж позначеной тяжкым жытотом, але то уж є друга доля, котра собі заслужить увагу. До Курова ся в каждім припадї іщі верну...

Іржі ГАВЕЛ

Деревяны церквы на Підкарпатській Русі

Підкарпатська Русь про мене уж од дитинства є тасмнов землѣв. Може то зачало над старым школьським атласом із мапов Чеськословеньска, протягнутого на выході о гористу теріторію Карпат аж даде ку Румуньску. Ани учітелі на основній школі не знали або не сміли знати, коли точно была і чом уж не є частѣв чеськословеньского штату. В книжніцях єм але скоро нашов під закодованымі геслами Закарпатська Україна, Закарпатя і под. то, што єм глядав. А не выходив єм з ужасу – над пожовтілыма фотографіями деревяных хыж, пастырїв у шыроких гачах, але і сохы Томаша Гаріка Масарика на ужгородськім намістю.

На своїх потулках по Словеньску єм поступно дійшов аж на єго найвыходніший пункт – гору Кременець і перший раз на властны очі єм увидів, в тім часі напівзаказане, Дурихове „*неконечне волнобитя бізатських гор, жєнучіх ся од выходу барбарьскым цвалом*“.

Нащастя час завісов торгнув. Нелем тов жілїзнов на западных границях, але по выникненю самостатной України і тов дрітянов на выході. Путь на Підкарпатську Русь была вольна. Ай кідь од того часу ся урядно называть – Закарпатська область України.

Люблю споминати на нашу радість при першій дорозі на Підкарпатську Русь, кідь сьме з камаратом прошли першим деревяным селом – недалеко ужоцького перевалу і мусили сьме сі взаємно підтверджовати, же то не є сон, ани сканзен або кулісы з історічного фільму, але нам барз мила реальность.

Николи тыж не забуду на арому першой деревяной церквовці. Ёго ганок (стрішочка) нас єдночасно захра-

нив перед першов карпатьсков зливов... Архаїчностю єй формы єм був огромяный і зачав єм глядати далшы церквы.

Так властно зачала vznikати тота скромна книжка. По першій дорозі на Підкарпатську Русь єм зачав систематічно штудовати доступны старшы книги і часописовы статі о деревяных ставбах у тій області, сучасны публікації о тім скоро не екзистовали. Од девяностых років минулого стороча по першы роки нового тісячроча єм каждорічно перебував у Карпатах дакілко тыжднів фотографованєм і зберанєм устных інформацій о збережених деревяных церквах. На Підкарпатській Русі ся не понаглять. Путовав єм помалыма містныма автобусами і ходив, із батоном на хребті, пішо. Думам, же і зато єм був містныма людьми сердечно приниманий і церковник собі все найшов час провести ня своєв церквов, ай кідь про тото мусив перерушити свою роботу з деревом ці на поли.

Тота книга зображує і говорить о деревяных храмах у Закарпатській області України, про котру собі охаблям тоту тасмну назву – Підкарпатська Русь. Книга бы не vznikла без тых милых, скромных і богабойных людей, про котрых суть тоты святині неодоимов частѣв каждоденного жывота і они навспак суть свідками їх часто нелегких судьб.

(То є вступ чеського автора интересной книжки „*Dřevěné kostelíky na Podkarpatské Rusi* (Общество приятелів Підкарпатської Русі, Прага, 2004, 120 сторінок), котрый сьме собі доволили переложыти з чеського языка до русиньского.)

Русиньскый язык міджі 12 преферованыма языками

Чеська републіка підписала Европску харту регіональных і меншинових языків. Цілем Харты є заручіти поужываня меншинових языків у приватнім і у верейнім жывоті. Они суть вниманы як часть європской культурной дїдовизны. Владов Чеськой републіки попри чеськім языку є підпоровано поужываня слїдуючих языків: болгарьского, хорватьскоїго, мадарьского, німецького, польского, ромского, руси́ньского, руського, грецького, словеньского, сербского і українського. Штаты, котры прияли харту, ся завязують пестовати міджі своїм жытельством почливість, порозуміння і толеранцію к языкам народностных меншин, котры жыють на їх теріторії, давати їм почливість і у выхові, освіті ці медіях... Б. Г.

JIRÍ HAVEL Dřevěné kostelíky na Podkarpatské Rusi

SPPR
Praha 2004

Одкрытый до світла свого краю

Владимір МИКИТА (нар. 1. фебруара 1931 року в селі Ракошино, Мукачевського району) – єден з найвизначніших малярів Підкарпаття, наслідник таких своїх учителів, як О. Бокшай, А. Ерделі, Ф. Манайло ці Е. Контратовіч, закладателів славной підкарпатської малярської школи (они го учили в Ужгородському училищі декоративного уменя, котре автор закінчив у 1950 році), якій не є пары у світі, пише сучасну історію малярства свого краю. Того року він ославив у повній творчій силі 75 років свого жывота. Досяг найвышше умелецьке оцініня – **Народный умелець України (1991)**, став ся членом-корешпондентом **Академії умень України (1997)**, а тыж єдным із першых ся став лавреатом **Премії за визначне діло про Русинів (2001)**, котру уділює Карпаторусинський научный центр у США найвызнамнішым русиньським особностям; є носителем і **Національной премії Шевченка (2005)** і т. д.

І хоць ёго творчость іщі в сучасности тяжко оцінити, главно, што ся тыкать надчасовости ёго творів (много людей ся за то поберало), знаме, же він змаповав свій край тыма найреалістичнішым фарбамі а ёго творы уж днесь суть документами многострадаючої матерської землі Русинів. Главно, ёго великы полотна. Хто відів ретроспективну выставку русиньского малярства в 1999 році в Ужгороді в часі 5. Світового конгресу Русинів, де были выставлены і ёго творы, такой порозумів силу уменя підкарпатських русиньських малярів, які за помочі пензля высловили вшиткы свої думкы, погляды, але і націоналну позицію. Не мали свій кодифікований русиньський язык, то за помочі образу давали о собі знати. То мож відіти на краінах, портретах ці натюрмортах В. Микиты, в яких оживать в цілій своїй силі підкарпатська природа, чоловік, односины міджі людми, а в цілій сокупности є то жывот Русина, ёго історія, традиції. Не мав то легке в жывоті. Мусив над своїм талантом твердо робити і ніч не дістав задарьмо, а не раз був „битый“ за своє людське, професіональне і національне пересвідчіння.

Помочі попозерати до ёго творчої і родинной кухні нам можуть і рядкы, які ся обявили в статі „**Володимир Микита: „... Згоряти перед кожною**

картиною“ („Старий Замок Паланок“ із 16. – 22. фебруара 2006 року, стор. 12.), авторков котрой є **Ірина Пристая-Янцо**. Наприклад у ній ся мож дізнати о русинстві В. Микиты:

„*Кідь была выставка на здобытя Національной премії Шевченка в Києві, я попросив, жебы нигде не были плагаты, ниякы позванкы. Сохарь Куц (автор монументу незалежности), мі прямо повів: „Володя, перебач, але*

• Народный умелець України, русиньський малярь із Ужгороду – Владимир Микита у своїм ательєрі.

я знаю, же я выиграм“. Кідь выбор перепозерав, я ани крок не зробив ку членам. Я ани єдного не позвав на фуршет (жебы пак не гварили). Ай кідь на волоску вісіла моя судьба, никого-м не просив. І вирішили – так фундаментально за походу. Притім вшиткы были за мене, окрем Львіяна. Він хотів зась двигнути вопрос, же я Русин, а председа wyboru Іван Дзюба гварить: „Доста было. Вы віділи выставку!“ А нашто? – „Вы не віділи выставку? Но, та ідыте і попозерайте“.

А о русинстві говорили зато, же я у 1996 році выграв, але премію ем не дістав, бо я Русин“.

Маестро так говорить о своїй творчости:

„Я вшиткы свої творы малюю наспамять. І Чендея, і Фединця, і Снігурьского, і Контратовіча, мамку, і Федора Манайла. Я просто глубоко вникаю до души, жебы портреты із внутра робити... Я к Снігурьскому ся дістав як пацієнт. Быв ем тогды

• В. Микита (перший справа) був єден із першых, котры дістали Премію за визначне діло про Русинів од Карпаторусиньского научно-центра в США і меценаша Ш. Чепы з Канады (другый зліва). На передавані премій в рамках 6. Світового конгресу Русинів 2001 року в Празі были і (перший зліва) П. Р. Марочій, і В. Турок.

дуже хворий. Мене в молодости двараз вылучіли із сполку умелців. Были на то причіны Остава ем без куска хліба. Діти маленькы были. Друга ся лем родила. Дуже в тяжім ставі ем був. Великы стресы ем переживав. Зато ем пішов к Снігурьскому. Він мою психіку штудовав, а я ёго. І стало ся так, же я му гварю: „Я намалёвав Ваш портрет (я не зробив скіцу, він мі не позовав). Тогда Снігурьский каже: „То не може быти. А мож побзерати?“ Пришло сім докторів. Я указав портрет. Они ся так позерають і кажуть: „Діма, ану стань коло портрета. Ану йдий. Интересно. Чом ты, Діма, на портреті вець єсь подобный, як в скutoчности?“ Тым было повіджене вшытко, бо они го такого любили, як я го намалёвав на портреті. Віділи душу чоловіка. А мати ёго натілько прияла портрет, же все гладила полотно і говорила „мой Дімочка“, і молила ся лем перед тым портретом. Точно так было з портретом Федора Манайла і писателя Івана Чендея, і ряду іншых вызначных, але і простых людей Підкарпатя...”

З тітулу 75. народенин маестра Микиты была выставка ёго творів. І тоту приближує споминана авторка через слова умелця:

„Окрем салы, де была выставка, нияких плаґатів в Ужгороді не є. Позванку ем дав лем там, де было мусай. Я так шпеціално робив, жебы нихто не знав. Зато, же вшыткы попередні выставки были в музею, а ёго просторы дуже великы, і я тямлю, же на

• Владимир Микита: „Смук“, 1966, темпера.

ВОЛОДИМИР
МИКИТА

• Обалка новой репрезентативной монографії о животі і творчости В. Микиты (Выдавательства „Артанія Нова“, Кіев, 2006, 208 стор.), на котрій є репродукція ёго барз знамого образу „Янятко“, 1969, олій, колаж.

лісничній площаці і на дворі люде чекали і мерзли. І я не рекламовав свою выставку, жебы люде не мерзли. Я був дуже радий, же на отворіню люде не мерзли. То, же мі пришов телеграм од Ющенка, од міністрів, од Карпачовой, од Литвина – то на мене особно не вплинуло, але кідь президент академії уменя приніс золоту медайлу академії, то зо мнов потрясло. Скоро-м впав. Золоту медайлу академії – то таке нечекане. Накілько я знам, ош окрім Яблоньской ей нихто не мать.”

Прекрасный, плоднй живот, наповненный работов, яка зістає про далшы ґенерації. Скромный, але принципалный чоловік, што має свою гордость і знає свою ціну. Барз любить свою родину і жертвує ей вшыток час, який годен. Стояв на челі Сполку вытварных умелців Закарпатя, подавав собі руки з вызнамными целебрітами, має много оцінінь, але в першім ряді, і в посліднім зістав обычайным чоловіком, який собі цінить земну путь і дякує Всевышньому, же го обдаровав даром, з котрого він щедро роздає вшыткым нам. Бо, як сам гварить: „Истинный маляр не має малёвати про шуфладку, ани про музей, а тым вець, не про торг. А просто згоряти перед каждым образом“.

Тота думка ся нам любить, бо ся односить нелем к вытварному уменю, але к творчости вообщє. Бо кібы творчій чоловік думав лем на комерціалізацію своїх творів, то наісто бы ніч доброго не створив. Зато тота думка є нам близка і не є што к ній додати.

Мали сьме честь спознати того чоловіка, великого Русина Підкарпатя, тоты слова досправды характеризують го нелем як маляря, але і як чоловіка, котрый малює і чує душов.

Фоткы: А. З.

Про „Історію Подкарпатської Руси” Д. Попа

Накониць дочекалисьме ся того часа, коли вийшла у світ книга „Історія Подкарпатської Руси”, автором котрої є знамый подкарпатський русин, языкознавець и историк, високошколований спеціаліст-гуманитарій – **Димитрій Поп**. Айно, вун скорше усього из тых Попув, еден из котрых ищи у 30-х роках XIX століття написав „Історію подкарпатських русинув” у шести томах на латинському языку – то був Михаил Поп (под псевдонимом – Лучкай, бо жив и трудився у с. Великі Лучки под Мукачевом). Шкода лем за то, ош шеститомна робота Михаила Лучкая майже 150 рокув пролежала на полицях, тратилася и зась находилася, и лиш у 90-х роках XX століття была потовмачена из латинського языка и напечатана у Ужгороді. Позад такої задержки подкарпатські русины дуже много утратили, бо ученый світ мало знав и писав про русинув, їх територію включали до себе сусідні державы не без того, обы їх асимільовати. Димитрій Поп випустив свою „Історію” у 2005 році, она не є така масштабна – усього 262 боки. Научна периодизація и структура книги добре продумана и укладена, як того вымагавуть европейські каноны печатаня учебникув и помучок діла середних и високих школ. Історію годні хосновати русины у разных державах світа. Книга состоить из 12 основных розділув, котрі розкрывають факты и события из життя словянського народа историчного Подкарпатя за часув кельтського, гетодакського, візантійського, римського впливній и панованя, розказувуть про позначеня великого переселеня народув на судьбі русинув потисянських земель, про входження нашого края до першого и другого болгарських царств, Великої Моравської імперії, про контакты из князями Київської Руси. Много міста у книзі занимає описаня християнізації Великої Моравії и Подкарпатя візантійськими просвітителями Кирилом и Мефодієм. Широко и содержательно высвітлено перебуваня историчного Подкарпатя у составі Мадярського Королевства, Трансильванського княжества, Австрійської и Австро-Мадярської імперій, события національно-освободительної революції у Австрійській імперії 1848 – 1849 рокув, життя подкарпатцув у состав і Чехословацької Республіки межі двома війнами, тяжкі испытанія русинського народа у часы Первої и Другої Світових воєн и присоединения Подкарпатя до Советського Союза – територію Української Совіцької Республіки, котрое напротив чистосердечным чеканям русинув принесло для них тисячі соціальных и національных бід, розкулаченя, колективізацію газдуства, колхозацію села, гоніня греко-католицької християнської віры, и, наконіць, запрет на хоснованя самої назвы „русин”. Майже двохтысячолітня історія горстки словян, што проживать на южных склонах Карпат, описана у суй скромный книжці. Особенно добре подані найбульш трагічні и драматичні события – участие подкарпатських русинув у селянському восстанні у восточной части Мадярського Королевства под руководством Дьордя Довжі (1514), у національно-

• Автор публікації „Історія Подкарпатської Руси” Димитрій Поп з Ужгорода.

освободительному движению под руководством Ференца Раковця II (1703 – 1711), у революционных событиях 1848 – 1849 рокув у Австро-Мадярщині. Ци не майбульше страдала подкарпаторусинська земля под час Другої Світової війны. Но майвеликим и тяжким испытаніям были подвержені подкарпатські русины за советського тоталитарного режима, кедь практично каждый третий-четвертый житель области был репрессованный по совершенно надуманным причинам и обвиненный у таких гріхах, яких вун николи не чинив. Стара інтелігенція была на 90 % фізично и морально уничтожена... У книжці много міста уділено культурно-просвітительной діяльності карпато-русинської інтелігенції: греко-католицьких и православных священников, учительув народных школ, котрі у тяжких условиях австро-мадярського панованя не поддавались ассимиляції. Но и у такой тяжкий час много представители Подкарпаття старались достатися до науки, студіювати у середних и высших школах. Уже у XVII, XVIII, XIX століттях, коли образованіє у світі было великим богатством и розкошув, много выходці из Подкарпатя ставали високоучеными людьми, членами академій наук, авать університетськими професорами у Будапешті, Вені, Братиславі, Лембергові, Москві, Санкт-Петербурзі, Кракові и т.д. Великим достоинством сеї книги є то, ош она ние заангажована на якийсь окремый заказ тої або иншої партії вадь державної організації. Бо до сього часу было так, што каждый автор хвалил и поддерживал свое направление зависимо од того, якої орієнтації його заставляли придержуватися: кедь промадярської орієнтації – значить мусіло ся писати, ош лем у Мадярщині русинам жилося добре, а инде недобрі, кедь прочехословацької – значить, лиш за чехословакув было добре, а всюди инде зле, кедь просоветської – значить лиш у советах русин найшов людськое щастя, а до того часу блудив и страдал и т. д. То-єсть каждая орієнтація выхваляла лиш свою систему взглядув, отмічала то, што їй выгодно, а вшытокє иншоє замовчовалося. Зато мы мали лем однобокі історії, а правдивого, об'єктивного изложєнія и толкованія фактув и событий, діяльності историчных особ так и не было. Што ся касає теперішнього часа, то треба сказати, што книга не утрачає чувства відповідальности и твердої почвы под ногами. Як пише автор: „Што чекать Українну, а з нив и подкарпатських русинув завтра? Говорячи в началі нашої книжки про зачаток людського життя на Землі, мы почали з Біблії. Говорячи за будущее Украины, мы завершили нашу „Історію” словами из Сятого Письма: „Кідь будеш віровати и не сумніватися, ушытко, што з молитвов ни попросиш, дїстанеш”. Україна и русины моляться. И вірують у ліпшу свою долю!” Айбо не можеме ся удержати, обы не зробити подаякі критичні заувагы, які тягне на себе книга. Хоть она называє и характеризує усі головні события, всі историчні етапы, які пережили русины за послідні 2000 рокув, розказує про їх взаимні контакты из иншими народами-сусідами, айбо до окремих розділув подані дуже скупі поясненія.

Автором зроблена провба висвітлити генезис всіх слов'ян, у тому числі і панонських слов'ян, а також білих горватів – прямих предків подкарпатських русинів – дослідити происхождение самоназвы „русин“, айбо се не доведено до логічного кунця, сей розділ треба было бы подати богатше и повніше. Книга бы дуже выграла, коби автор ширше высвітлив роль даків и римлян у созданію промыслового скотарства у Карпатах, што автоматично передалося потисянським слов'янам-русинам, котрі также участвовали у полонинському скотарстві по альпійським пасовиськам великого горного круга: од Южных Карпат на Дунаю, через Центральні и Западні Карпаты до австрійських Альп и дальше через Балканы до исходных позиций у Южных Карпатах. Се была перша скотарська колонізація даками и римлянами Верхнього Потисся, започаткована у першому столітію нашої еры, а потом продовжена другою волосько-румунськов скотарськов колонізаціей у XIII-XV столітіях. На нашу гадку булше міста треба было виділити об'ясненію причин, чому наші будителі XIX столітія поддержали ідею панславизма и русофілства. Обороняючи русинський язык, котрый уже у їх час был повноцінным, отдільным слов'янським языком („Я русин был, сьмъ и буду ...“), не увиділи, як увірено под сильним влиянием польського языка ставуть на свої ноги украинський и білоруський языки. При сьому се не была якась національна ограниченость наших будителюв, скорше то была їх тактика и способ предупредженія окремых воинственных европейських императорув и корольув, многі из котрых раховали усіх слов'ян за другосортный народ и їм треба было у якийсь способ напомнити, что угнітеніє ними любого слов'янського народа буде замічено Великоросією, яка уже пару раз преподносила роз'ясненія и читала лекції то турецьким пашам, то французькому императору и многим другим, што из слов'янами треба раховатися чесно, їх треба, як и другі народы, чествовати. Є ищи едно замічание. „Історія Подкарпатської Руси“ буде інтересна не лем діла русинув на южных склонах Карпат, но и діла русинув Восточної Словакії, сербських Воєводины, Бачки и Баната, горватського Сриму, боснійських русинських поселенцьув, польських русинув под Бескидом, румунського Марамороша, великої русинської діаспори у США, Канаді, Аргентині, Австралії, у многих державах Европы и світа, коротше, як пише и сам автор – „ушытким братьям-русинам, што їх Господь Бог розсіяв по всьому світу“. Айбо про них у свої книзі майже нич не написано. А треба бы хоть по 1-2 страниці посвятити каждому из выше названных регіонув у окремому содержательному розділі. Дуже скупо сказано автором про роль монастирей Подкарпатя у ділі сохрания населенієм Верхнього Потисся слов'яно-русинської ідентити, про історію и піонерську роль Грушовського монастиря у за-рожденію книгопечатаня у слов'янських землях. Діло у тому, што старослов'янський язык и особливо церковно-слов'янський язык, на якому у Грушовському монастирі печаталися сяті книги, Евангеліє и молитвенники діла русинув є и теперь принятыми и порозумілими языками, завто русины Подкарпатя и у днешний час выступають за отправленіє Литургії и других божих молитв на сих старых языках, котрі їм даровали равноапостолні Кирил и Мефодій, ищи у шістдесятих роках IX столітія, майже на 150 рокув ранше хрещення населенієм Польщі, Мадярщины и других держав. Айно, многі важні проблемы лем названі, они

потребувать дополнительной самостоятельной розроботки. Но уже и сесе добре, бо буде інспіровати учених славистув и русинистув взятися за розроботку названных и неназванных у свої книжці актуальных тем и проблем. Из великим жалем мусиме признавати такой факт: у книзі ухосновано дуже мало первожерел других держав, бо наша історія перепліталася из історією инших народув Центральної Европы. Історичні документи про Подкарпатя до тепер мирно лежать на полицях архивув Ватикана, Бухареста, Афона, Фулди (Германия), Будапешта, Праги, Відня, Клужа (Коложвара), Белграда, Кракова, Братиславы, Лемберга, Києва, Москвы, Санкт-Петербурга, Тюмені, у бібліотеках Конгреса США, Канады и многих других світових варышув. Кромі того, проблема ищи и у тому, ош они написані на латинському, німецькому, грецькому, мадярському и других языках, а нашое типирішное покоління людей ищи дуже слабо изучає языки, што робить їх безпомощными при штудіюваню иностранных історичных документув. Особенно проблема из спеціалістами по латыни: діла потовмаченя „Історії Карпатських русинув“ Михаила Лучкая найшлося так мало латинистув (старі спеціалісти поумерали), што назрівала опасность зрыва задуманої роботи. Айбо ушытко закончилось добре – шість томов Лучкая вийшли у світ. Завто мусиме закликати нашу студентську молодеж твердо узятися за изученіє латыни и других европейських языкув. Ищи една заувага. У книгу так и просять такі академічні пожеланія: **помістити у ній хронологічний список важных дат и событий, указчик имен, словарь рідкохоснованных слов, понятий, иноязычных терминов.** И выдати сю „Історію“ булшим накладом, обы достачило вшытким. Айно, зробити поправки и доповненя и назад отпечатати булшим тиражом, обы дійствительно устало ушытким русинам, а также спеціалістам, котрі интересувуться історіей малых народув. Так ци найдуться у русинстві нові авторы, які бы прислухалися до наших пожеланій и доповнили нашу історію, котру так файно написав Димитрій Поп.

Вышла перша русиньска педагоґічна енциклопедія,...

... котра є першов такого типу книжков у новодобій історії нелем на Підкарпатю, але і в інших країнах, де жыють Русини. Ёй автором є Заслужений учітель України – Михайл Алмаший, котрый тоту книжку в мно- жестві 300 фалатків і з россягом 302 сторінок выдав на кінці 2005 року в ужгородськім видавательстві „Карпатська Вежа“. Вітаме таку публікацію в родині книжок о русиньських ділах. Лем єдно нас мерзить, же не вышла по русиньскы, што бы было про нас іші цінніше, але по українськы („Русинська педагоґічна енциклопедія“). Тым автор хотів захопити шырший круг читателів на Україні і самых Українців, жебы ся веце дізнали о русиньскім школстві, о визначных русиньських педагоґах і авторах педагоґічної літера- туры ці о розлічных областях педагоґічної работы і термінології.

А. Духнович, А. Павлович, А. Бачинський, М. Ольшав- ский, І. Орлай, І. Чурговіч, Ю. Ставровський-Попрадов, Ю. Венелін-Гуца – то є лем пару визначных особностей, котры суть Русинам знамы з многих областей культур- но-народного ці реліґійного жытот в минулости, а теперь суть шыре представлены з боку їх педагоґічного діятельства, впливів на тото діятельство ці через їх творы написаны про область освіты і школства. Публікація буде добрым помічником вшиткым тым, котры ся интересують нелем наших історієв, але і тым, котры суть прямо заін- терсованы у сфері освіты, то значіть учітелям, студентам педагоґічных школ розлічных ступнів, но і шырокому кругу читателів, котры ся интересують вопросами розво- я народ- ной освіты Русинів.

Автор той публікації у вступі дякує в першій ряді **проф. І. Попови** за ідею створити таку енциклопедію і за значну часть матеріалів до той книжки, але і научным pracow- никам **М. Капралєви, Ф. Ковачови, О. Дуць-Файфер, П. Трохановскому, Л. Ходяку, М. Русинови, М. Шарґови, В. Федакови** і іншым.

Дале у тім вступі окрем іншого автор той цінной книжки пише:

„В енциклопедії поданы моменты, што свідчать про благородный вплив прогресивной европской педагоґіки на формованя педагоґічных поглядів русиньских педагоґів од антикы, эпохы ренесанції, періоду просвітительского абсолютизму до новишых европских педагоґічных обяєв (Аристотелес, Платон, Квінтіліанус, Діогенес, Коменскі, Локк, Руссо, Песталоцці і ін.). Є то проба указати зачат- кы зроду школства в карпатськім краю. Многы выску- мници мають на тоту проблематику розлічны погляды. Але найвеце невыяснєных вопросів зістало не у роботах выскумників досовєтського періоду, але праві по обявліню ся новых марксістичных ідеолоґіє, комуністичных педаго- гіє-выскумників (а теперь уж і провадної української науки), якы, єднозначно неузнаваючі русиньскій народ, єго культуру, язык, не узнають ани русиньску педагоґіку як таку. Міджі категоричныма твердженнями типу: „Закарпат- тя – споконвічно українська земля“, „русини Закарпаття – українці“ панує і така „незаперечна“ (але історічно фалсіфікована) термінологія, як: „українці Закарпаття“ намісто „Русини Закарпаття“, „українська література“ – намісто „русиньска література“, „українська народна пісня“ – намісто „русиньска народна пісня“ і т. д. Міджі тым вшиткым термінологічным хаосом выходить наново глядати історічну правду, дати єй до обектівной позиції, кождому факту ці яву дати законне місце, наново дати обектівну інформацію шырокій громадї о скutoчній ставі діл в історії русиньской педагоґіки...“

А то была нелегка задача, котру на себе взяв автор споминаной енциклопедії М. Алмаший, зато тоту енцикло- педію треба проштудувати і принести о ній рецензію, ці ся тоты заміры подарило сповнити і який принос про Русинів і їх педагоґічну науку мать робота автора. Вірїме, же таку рецензію ся нам подарить принести на сторінках нашого часопису Русин. Але уж теперь можеме М. Алмашієви поґратувати за написаня такой цінной публікації про Русинів, а, може, скоро ся дочекаме і русиньской верзії той книжки.

Відкритий лист
Президенту України В.Ющенко.

Високоповажний пане Президент! Шановний Віктор Андрійович!

Звертається до Вас Народна Рада Русинів Закарпаття, як до Гаранта Конституції України. До сих пір в Україні, єдиній країні у світі, ше не врегульоване питання визнання русинів за окрему національність. Це су- перечить міжнародному праву, Конституції і Законам України, принижує нас, як представників древнього слов'янського народу. Русини в Україні ущемлені в правах на свою рідну мову, культуру і традиції, правдиву іс- торію, науку, хоча деякі позитивні кроки з боку влади за останній рік зроблені. Але не зроблено до цього часу основного – немає визнання ру- синів за окрему національність, що породжує у людей зневіру до закле- ного курсу на демократизацію нашого суспільства.

Русиньска національність була ліквідована сталінським тоталітарним ре- жимом в 1945р., після включення Підкарпатської Русі /теперішньої Закар- патської області/ до складу Радянської України. На тепер русини визнані в усіх сусідніх з Україною державах і тих державах, де вони проживають /загалом в 22-х/. Русини, як повноправні члени, входять у Федералістську Раду Європейських Національностей, ООН, ряд інших європейських і сві- тових структур.

На протязі останніх 15 років, з моменту утворення незалежної України, неодноразові звернення русиньських організацій, активістів, простих людей, дворові рішення Закарпатської обласної ради /в 1992 і 2002 рр./ про ви- знання русиньської національності не привели до такого визнання на рівні держави. На ці звернення до цього часу йдуть відписки, посилки на Укра- їнську Академію Наук і т.п., що ніяким чином не сприяє вирішенню про- блеми по суті. Верховна Рада також не розглянула 2-х разові звернення Закарпатської обласної ради про визнання русинів на Україні.

До цього обидва попередні Президенти України /Л.Кравчук і Л.Кучма/, як і багато інших високопосадовців держави, заявляли і обіщали, що вирі- шать позитивно проблему національного визнання русинів, але не дотри- мали свого слова. Звернення до Вас, шановний пане Президенте, направле- не від імені Народної Ради Русинів Закарпаття 3 місяці тому, напевно до Вас не попало і ми не маємо можливості знати Вашу позицію по да- ній проблемі.

Русини завжди були і є законопослушними, ми боремося за відновлення своїх прав законними, парламентськими методами, бажаємо добра Україні і поглиблення демократії в нашому суспільстві, русини були, є і будуть на боці українського народу. Але нам боляче спостерігати, що в сусідніх з Україною державах, русини визнані і мають значно більше прав, ніж у нас дома, на історичній батьківщині.

Ми прагнемо, разом з людьми інших національностей, що проживають в Україні, розбудовувати процвітаюче і гармонійне суспільство, де поважа- ються права людини, в т.ч. на національну самоідентифікацію і самобутній розвиток.

Просимо Вас, шановний пане Президенте, сприяти якнайскорішому вирі- шенню проблеми визнання русинів в Україні.

Просимо Вас також, шановний пане Президенте, знайти можливість і прийняти делегацію з 3-х осіб - представників Народної Ради Русинів Закарпаття для обговорення проблем русинів, роз'яснення прагнень і по- бажань русиньської громади.

Знаючи Вас, як поборника демократії, висловлюємо сподівання на по- ступальний розвиток нашої держави по шляху європейської інтеграції і пошанування прав громадян.

З глибокою до Вас повагою - Народна Рада Русинів Закарпаття /НРРЗ/.
Прийнято на засіданні Президії НРРЗ 15.01.06р.

Голова НРРЗ

С.Жупан

Секретар

М.Баран

Адреса для контакту: Жупан Сяген Сягенович, вул. Північна, 36, м.Мукачеве, 89600,
Моб.тел. 80505175830

Др. Марианна ЛЯВИНЕЦ

Юдр. Иван Парканій – знамый юрист, борец за права русиньского народа (До 110-рочча из дня рождєнія.)

Межи русинами є много исключительных высокообразованных личностей, котрі волею судьбы ставали борцами за права своего русиньского народа, лишивши слід у його исторії. 1 януара исполнилося 110 рокув из дня рождєнія **Ивана Парканія**, юриста по специальности, искусного дипломата из широким кругозором, котрый **был губернатором Подкарпатской Руси у эпоху Чехословацкой Республики и робил из чотирьма президентами Чехословакии.** Родився Иван Парканій у с. Тересва Тячовського району на Подкарпатю. Його отець, Федор Парканій, был учителем церковно-приходской школы. Вун женился на дочці имстичевского учителя Марии Михайлович. У них родилось 8 дітей. Иван был третьов дітинов у родині. Послі окончанія народной школы, И. Парканій поступил у Береговську гимназію, де проучився 4 роки, затым перейшов у мукачевську, котру закончил из отличием. Юридическое образование Парканій достав у Будапешті, у университете им. Пазмания. Также у юнію 1918 рока защитил докторську диссертацию по римському и гражданському праву. Пуд час ученя жив як стипендіант у учительському колегіумі. Обы муг учитися, брав шилиякі работы: был адміністратором тижнівника „Будаї уйшаг“, робил у канцелярии адвоката Ерёвша, занимался репетиторством. У октовбрі 1918 рока Иван Парканій дустав назначеніє на работу служащим у адміністрацію Мараморошської жупы. Треба уповісти, ош політическа обстановка на тот час, коли молодому Парканію пришлось зачати трудову діяльність, была нелегков. 31 октовбра у Мадярщині сталася революція. Карл IV, король Мадярщины отрекся вуд престола. Власть перейшла у руки Національної Рады. А 21 марта 1919 рока власть захватили совіты под руководством Бейли Куна. Подкарпатські русины создали „Руські Народні Рады“ у Ужгороді, Сваляві, Хусті и Пряшові. Промадарська група русинув создала 10 септембра 1918 р. у Будапешті „Угросское народное собрание“, которое своим рішенієм лишило подкарпатських русинув у составі Мадярщины. Правительство Кароли во главі из премьер-министром Орестом Сабовым создало автономну „Руську Краину“ из столицев у Мукачеві. Айбо як извѣстно, Подкарпатя у 1920 р. вошло у состав Чехословакии. Иван Парканій у сесі неспокойні роки робил у органах нової власти раз у Хусті (1919-1920 рр.), затым у Мукачеві (1920-1921 рр.). У 1921 році вун робить адміністратором и начальником канцелярии у Довгому, пак был закликаный до работы у президіум правительства республики у Празі. 19 септембра 1924 рока Иван Парканій был назначеный референтом Подкарпатської Руси. У сись час вун женился на дочці подкарпатського патріота, нотаріуса Ужгорода

Ользі Петрик. От сього брака народилося троє дітей: дві дівки Марія и Віра и сын Кирил. Сын став знамым ученым-хіміком и живе у Америці. Марія и Віра живуть у Празі. **У должности референта Подкарпатської Руси И. Парканій обставался при президентах: Т. Масарикови, Е. Бенешови, Е. Гахі, аж до 1939 рока. У правительстві Яна Сирового И. Парканій занимає пост міністра по ділам Подкарпатської Руси. Уєдно из губернатором Подкарпатської Руси К. Грабарём вун веде переговоры из представителями подкарпатських політических групировок про автономію края. Послі отставки губернатора К. Грабаря, И. Парканій короткий час занимає пост губернатора.** У децембрі 1938 р. вун вертається у Прагу до своих обязанностей старшого советника президентської канцелярии. Из 1941 р. И. Парканій находится под надзором гестапо и у 1942 р. был отправленный у вынужденный длительный отпуск. **По веленію судьбы И. Парканій отдав 20 рокув свої жизни Чехословацкій державі, особенно старавучися о тому, обы помочи своему родному краю и своему русиньскому народу.** Юдр. Парканій был единственным русином у Празі, котрый муг помочи своим біднякам-землякам, котрі училися у Празі. Вун організовывав студентам бесплатное питание, обеспечивав їх временнов работов, обы могли екзистовати. Пражські студенты просили організовати діла них приход. Др. Парканій, будучи глубоковірующим грекокатоликом, добився сього. Діла прихода были виділені два храма: еден св. Яна на Скалці, а другой – св. Креста. Студенты высших учебных заведений посіщали сисі храмы у полному составі. И. Парканій способствовав созданію греко-католической епархии у Празі, котра была основана у 1931 р. и существует и поныні. **За свої заслуги перед церквон И. Парканій, единственный межи русиньскими діятелями, был награжденый Папов Римським Пієм XI орденом святого Сильвестра и достав титул рыцаря-комтура сього ордена.** По кунци войны И. Парканій поступає на службу у Фонд возрождєнія у Празі. У 1952 р. вийшов на пензію. Юдр. Парканій проробил у канцелярии президента 25 рокув, вун практически робил из 4 президентами. По воспоминаніям тых, кто його знав, И. Парканій был чоловіком дуже разумным, много знав и памятав, готовый усім помочи, чоловіком глубоко любившим свой родный край, свуй русиньский народ, чоловіком дуже скромным, не претендовавшим ни на яку извѣстность вадь популярность. **Умер И. Парканій у Празі, не доживши 8 дней до 101 рока. Його хоронили у Празі 6 януара 1997 рока у Кафедральному соборі св. Клемента.** Панихіду откончил пражський епископ И. Лявинец. И. Парканій был честным русином, свой род не забыл, остался його сыном. Вічная йому памянь и блаженный покой.

Поужыта література:

Т. Михайлович „Патріот-русин Иван Парканій“. Христианська родина, Ужгород, 1982 р. № 2.
И. Поп „Энциклопедия Подкарпатской Руси“, Изд. В. Падяка, Ужгород, 2001 р.

Куртоє слово за школьні олімпіади у сітемі русинського недільного ошколованя

(ВІСТУП НА МЕЖНАРОДНІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ, ПРИСВЯЧЕНІЙ АКАДЕМІКУ А. ГОДИНЦІ, ШТО БЫЛА 10. 2. 2006 У БУДАПЕШТІ НА ТЕМУ „ПРОБЛЕМАТИКА ВИВЧЕННЯ РУСИНЬСЬКОГО ЯЗЫКА У МАДЯРЩИНІ І ЗА ГАТАРАМИ.”)

... бизувно, не замилуеяся, коли кажу, аж усі, кулько лиш є нас туйки, ...щиро любили і желали бисме читати і знати, и діти наши науча- ти..

(А. Годинка: *Отцюзнаина, газдуество и прошлост южно-карпатських русинов.*)

Важное діло подарило ся зробити карпатським русинам за послід- ний час – **отворити русинські недільні школи**, хоть говорило ся за сесе ищи почас 2-го Світового конгреса русинів 1993 рока. Отворени школы у Словакії, Польщі, Мадярщині, Румунії; издавна суть вни у Сербії і Хорватії. **Суть школы и на Подкарпаті (в Україні), де їх ся числит у 2005/2006 учебном році 20.** Межи нима і 6 новоотворені, што функціонуват лем першый рік. Подля нашого списованя, в ушитих школах Подкарпатя ошколуват 455 діти. Из нима роблят 20 учителюв. Туй би яло повісти за таких учителюв як Анна Мегела, Маргарета Безик, Жанна Безик, Оксана Попович, Марія Лендел, Анна Похилець, Татьяна Мигович, Марьяна Мигович, Иван Русин, Ольга Бонкало, Оксана Шелепко, Богдан Лакатош, Марія Канайло а другі. Ушитки діти дустали задарь а навсе комплекты учебників, а учителі до того систематично дуставут і другу літературу – неє ї аж так много, айбо надієме ся, же у будучности буде доста. Русинські недільні школы днесь на Подкарпаті мож порунати из оазісами у пустині, сесе жерела нашої будучности, основа нашої віри і брости нашого истинного возродження. **Школы суть у таких селах и варошах: Великий Березный, Малый Березный, Перечин, Мукачово, Лалово, Тячово, Буштино, Воловец, Свалява, Быстрый, Поляна, Богдан, Голубиное, Неліпино-Сасовка, Ганьковица, Березники, Довгоє, Илница. Даколи по селах сут і дві школы, як то у Мукачові, Стройному ци Голубиному.**

Шкода, айбо до тепер неє ани єдної школы в Ужгороді, хотя сперед двома роками автор сих шориків много раз бесідовав за сесе діло из тогдайшим головом Ужгородського Общества А. Духновича Л. Філіпом, котрый обіщався передати под русинську школу єдну хижку у тришток- вом Домі Духновича. Дустав од видавателя Л.Філіп і десять комплектів учебників для русинської школы, айбо майже за три роки сесь русин- ский функціонер так и не пустив у Народный Дом русинські діти, а учеб- ники видавателю вернути не шатусь.

В Україні держава русинські школы нияк не фінансує, завто сістему ошколованя на Подкарпаті подпоруват загатарські русинсь- ки організації, як то Карпаторуське Общество из Пітсбурга (Carpatho- Rusyn Society), голова Джон Рігетті, і спонзори Степан Чепа и Сте- пан Молдаван из Канады. Координатор програмы русинських школ на Подкарпаті голова Світової Рады Русинів акад. П. Р. Магочій.

Мож лем ся чудувати из того, што на Подкарпаті, де русинам май- тязе боронити своє національное самоосмыслення, народні школы ся укріпили и екзистуват. И сесе ци не майліпший за послідное десятир'яча результат русинського національного движаня, котрое на Подкарпаті днесь заставут общества и організації, як то Краєвое Общество Подкарпатсь- ких русинів, обласное Общество им. А. Духновича, Общество Кирила и Мефодія, Союз русинських писателів, помежи нима и Издавательство В. Падяка, котрое выпустило ушитки учебники діла русинських недільних шкул Подкарпатя.

Можє зато днесь и други функціонери, котри до тепер нияк не подпо- ровали шыреня русинського ошколованя, мавут дяку хотьяк прикапчати ся ид ньому, так би мож повісти, тягнут покровець на себе. Не є біды, кить завтра-позавтра наша школа дустане од них послину помуч и вни зачнут открывати по селах нови школы, пуддержувати учителі, спома- гати ученики. Сесе ушитко на хосен! Айбо як розуміти то, што ищи лем в октобру 2005 рока заявлена общественна організація „Народна Рада русинів” (голова Є.Жупан) уже ся позиціонує (тримле) на Подкарпаті ги майглавный представитель сістемы русинського недільного ошколованя. Хоть из новинки „Подкарпатський русин” (№ 3, децембер 2005) видко, ош голова НРР Є. Жупан высокомерно (гоносно) одмітує хотьякое сотруди- ничество из выше позначеними русинськими обществами. Не позеравучи на сесе, приміром, Ю. Чорі, почесный голова Народной Рады русинів, зачав трембляти на цілоє Подкарпатя (у новинці „Репортер”, 17. 12. 2005), ош вни (то значит НРР!) договорили ся в Ужгородському університеті и Мука- чівському педінституті за ошколованя (из септембра 2006 рока) учителів ... 18 русинських школ!

Як то? Можє Ю. Чорі перич контактовав из координатором програмы русинських школ на Подкарпаті П. Р. Магочієм? Ци може мав стрічу из діректором русинських школ края В. Сарканичем? Ци може хоть раз прийшов на педрады стрітисся из учительським колективом, вадь бив на отвореных уроках? Нияк! Ани єден раз! То значит, што ани вун, ани Є. Жупан неє легітимніи представляти у Закарпатської обладміністрації

русинські недільні школы!

(Навперед мож уповісти, што панам Є. Жупану и Ю. Чорію, як и мож было то чекати, Закарпатська обладміністрация 3. 11. 2005 года („Подкар- патский русин”, № 3, децембер 2005 р.) дала негатиный отвіт: отваряти кафедру русинського языка и літературы в Ужгородському університеті ци группу подготовки вчителів у Мукачівському педінституті нико не планує. Перич має Верховна Рада у Києві признати національность „русин.”)

Як видиме, **мусиме сокотити наши школы и подпорувати сістему ошколованя, айбо и позерати на проблемы як на дашто объективноє, што є закладеноє у сів сістемі.** Мож би лем накурто повісти за пробле- мы. То правда, єдна школа, у Страбівові, по рокові работы из септембра не отворила ся. Говорило ся и за школы у с. Мартинка Свалявського рай- она и с. Дусино Тячовського района, айбо и сесі школы не отворені. Суть проблемы из школами, што далеко отстоят од центра, инспектовати тоти школы доста велика проблема. Суть проблемы из графіком работы школ, из школнов дисциплінов а т. д. а т. д.

Майпроста путь рішати тоти проблемы – хосновати образчики бюрократич- ной сістемы, найняти дажкое число плаченых инспекторів, котри будут контролєвати каждый клас: ци готовый учитель на урок, ци прийшли діти, ци ушитки уроки учитель провів, ци... ци... ци... Айбо перич треба ушитким нам поставити собі єден вопрос: ци хочеме мы, обы така бюрократична сістема была уведена до русинської народной школы? И ци може сяка сістема (из кербачом!) помочи возродити націоналну гордість, інтерес до свого рідного. Бо, як красно уповів молодой русинський учитель Марек Гай из Пряшівщини, ціль русинської школы – се „заскпіити до сердце нашой молодой генерації іскру народности”, а ищи, додаме, інтерес до материнської бесіды, красной літературы в русинськом языке, до свої исторії, традицій, співанки. Ниякий контроль туй помочи не годен.

Альтернативов бюрократичнїх сістемі може быти лем оптимізация сістемы ошколованя. То значит, што оцінєваня работы школы иде перич за качеством знаня каждого ученика. И лем сесе є основов оцінєваня работы учителя. Клас, де на конець рока діти добрі знавут читати и писати, де ся добрі розумівут на историчных ци географічных темах, своїми результатами говорит за ровень кваліфікації учителя. И такого учителя треба пуддержувати и добре оцінєвати.

Важное діло увести у сістему ошколованя принцип змаганя. И не лем помежи діти у єдному класі. Але и межи русинські класы, межи школы, межи районы в области и наконець межи державы, де жиють русини. Туй на помочи може быти, окрем иншакого, стара традиция школных олімпіад.

Олімпіады за школьными предметами будут консолидовати все- русинську сістему ошколованя, здружувати діти з оддаленых школ, районів, и регіонів, и держав, де жиють карпатські русини, айбо и контролєвати ровень їх знаня, а через то то и фаховый ровень учи- теля. Через сістему олімпіад уведе ся до школы принцип змаганя и межи наші высокочестованьи учителі. Бо каждый учитель буде силувати ся пудготовити ид олімпіадам майбўлшое число своих учеників.

Олімпіады уже теперь мож проводити из таких предметів як: русинський язык, русинська література, исторія карпатських русинів, географія Карпатської Руси. Час укаже и иншаки варіянты. Олімпіады мож проводити у три туры:

- класна (школна) олімпіада,
- районна (кустова) олімпіада,
- обласна олімпіада.

Майвышший ступінь олімпіад – цілорусинська олімпіада, котра все пройде у даяків державі, де жиють карпатські русини, и котра буде стимулєвати наши діти добре ся учити. На сякі олімпіади доведна из учениками прийдут и учителі. И такі цілорусинські олімпіады маот стати форумом русинського учительства, де, мимо оцінєваня знань учеників, учителі будут ся ділити педагогічним досвідом, говорити за свої проблемы, глядати нови формы ошколованя.

Не мож забити и за нагородження побідителів. И не лем учеників, айбо и учителів, котри ошколуват таку силну моложаву.

Требало би уже теперь розробити положеня за русинські школні олімпіады, означити число фаховых спеціалістів, котри би ся брали набрляти матеріялы олімпіад, оцінєвали ровень завданя, одповідный вікові ученика а т. д. а т. д.

Мусиме памнятати, сістема русинського ошколованя має опстати и надале єдиним из пріоритетів русинського возродження. Наши діти способні ошколовати ся, вни звикли много читати и писати. Лем треба їх спомучи.

Будеме мати свою ошколовану моложаву – будеме мати будучність!

Лемки в Польщі

Лемківська проблематика як предмет наукових досліджень часто була підіймувана през науковців-спеціалістів в різних ділах широко понятій гуманістики. Свідомством того є значуча бібліографія наукових і публіцистичних праць, посвячених Лемкам і Лемковині, опрацьована, як наразі, лем в спосіб фрагментарний, далекий од повного перегляду вштытких позицій бібліографічних в тім ділі.¹ Незалежні од дотеперішніх осягнень тзв. „лемкознавства“ лемківська проблематика є як найбарже актуальна в теперішнім часі. Підіймуют ей студенти як теми семінарійних і магістерських праць,² є она темом дохторських розправ,³ публікують праці посвячени Лемковині узнані науки авторитети в різних частях світа і в різних языках.⁴ Студенцьки науки кола часто за предмет своїх заінтересувань оберают культуру лемківську.⁵ Організуваны сут спеціальны науковы сесіи і симпозиция посвячени в цілости, або в великій части, справам лемківським.⁶ Выдає ся велики монографії, котрых цілю є представління історії і культури Лемків в цілости їх розвиванія і осягнень.⁷ Актуальніст і велика популярніст лемківської проблеми свідчют о том, же Лемки і Лемковина сут звыськом живым, проблематичным, далекым од запертя го в музеях, скансенах і раз на все усталених рамках і типографіях. Штораз то новы проявы жытя і розвита Лемковины, стыканя ся і борба різних політичных і релігійних поглядів, барз насилени головні в останніх роках в звязку з лібералізацієм і загальным змінам в жыттю громадско-політичным середньої і східної Європы, находят свій слід в сотках полемік, дискусій і протиставных теорій, які приберают найбарже выразисту форму на сторінках преси,⁸ але находят тіж свій одголос в працях о науковим характері.⁹ В дотеперішніх працях посвячених Лемковині мож выріжнити два головны становиска, котры в деяких квестіях сут одмінны, а в деяких навет ся выключают. Становиска тоты можна спровадити до підходу науковців польських і підходу науковців українських. В останніх часах і самы Лемки старают ся штораз частіше выповідати в своїм імені. Выповіді тоты маот переважні популяру, публіцистичну форму,¹⁰ хоц входяча тепер в жытя наймолодша генерація лемківської інтелігенції страт ся в довголітні науковы споры на тему Лемків внести і свій вклад.¹¹ В доповіді тіх, котра в своїм головным заложыню має вказати факт перетягываня культури Лемків-Руснаків в Карпатах мимо великих перешкід і трудности, буду ся старала, попрі офіційных становиска польской і української науки, запрэзентувати тіж лемківській пункт виджышя, опертий в великій мірі на народных пере-свідчых і переказах.¹²

Званя „Лемко“ (Лемкыня, Лемки) має менше більше єднородну інтерпретацію, так зо стороны науковців польських як і українкых.¹³ Приймає ся, же званя того утворене є на мовній підставі і выникло правдоподібно в I половині XIX в.¹⁴ на лемківско-бойківськш пограниччю. Початкове было то презвиско односяче ся до тых Руснаків, які в своїй бесіді уживали слово „лем“, котре наприклад в бесіді Бойків не істніє. З часом з прозвиска стало ся неутральном назвом прийнятом в науковій і популярній літературі (см. прип. 14). Самы Лемки, уживаючи для самоокрисліня загального званя „Руснак“, „Русин“, помалы зачынали приймувати нову назву. До часів I Світової Війны было она мало популярна серед народу. В часі меджевоєном, котрий для Лемковины был періодом родчой ся етнічної самосвідомости, стераня ся різних орьєнтацій і загальний політичной активності, окрисліня „Лемко“ вошло уж на добре в ужиток серед лемківських активістів (явным приміром сут наголовны часописы двох протиставных орьєнтацій політичных, москофілської – „Лемко“ і українофілської – „Наш Лемко“). По II Світової Війны званя „Лемко“ стало ся підставовым і выперло давне, адекватне етнічні званя „Руснак“. Уж Р. Райнфус на підставі зобранных в 30-ых роках матеріалів ствердил, же окрисліня того, в науці маюче характер етнографічного понятія, для Лемків має політичне забарвління. Принято ся головні на середній і західній Лемковині, де сильно розвивал ся тзв. староруский напрям.¹⁵ В теперішнім часі, коли назва „Лемко“

приняла ся уж на добре, трудно не зауважыти деякой аналогії в еволюції од слова „Руснак“ до слова „Лемко“ з еволюцієм од слова „Русин“ до слова „Українець“. Характерний є факт, же Лемки з українськом національном свідомістю преферуют самоокрисліня „Українець“ або „Українець з Лемківщини“.¹⁶ Територіальны меджы Лемковины были предметом довголітніх досліджынь, спорів і гіпотез. Найбарже спірном была границя східня. А. І. Торонський прийняв, же на сході Лемковина доходить до верхнього Сану.¹⁷ За ним пішло дуже інчых авторів.¹⁸ Становиско того переважало в XIX і на початку XX в. Докладны тереновы досліджыня, які в 30-ых роках XX в. перепровадил в дідині етнографії і соціології Р. Райнфус,¹⁹ а в дідині мовознавства Й. Шемлей,²⁰ 3. Штібер і І. Зилинський²¹ рішыли од вызначыню той границі на лінію пасм Хрыщатой, Великого Ділу і Буковиці та выділіню перехідной території, лемківско-бойківської, медже ріками Ославом і Саном. Погляд

тот стал ся переважачым серед науковців. На заході зас і півночі границя Лемковины была легка до окрисліня, бо польській і рускій елемент выразні ся од себе одділял. Рускыма селами по північній стороні Карпат найдалше высуненыма на захід сут Біла Вода, Чорна Вода, Явіркы, Шляхтово. Штоправда Р. Райнфус тоты 4 села одділил од Лемків і вырізнил в одділну групу тзв. Русинів Шляхтовських, подібні які выділил групу „Венгрінів“ на полудньовій частинці Сандецької Землі.²² Загалні, еднак, приймає ся, же вершок „лемківського клина“ вызначають власні тоты 4 села під Шавницём. На полудні границя Лемковины північної (а тоту лем ту береме під увагу) покрыват ся з границём Польської державы. Північна границя не будит векшых вантпільности. Список граничных сіл перераховує Шемлей, а за ним подає Ю. Тарнович,²³ зазначены сут они на вштытких картах заміщаных в працях на тему етнографії ці мовы Лемків.

Коли ходит о одчуття „Рідной Землі“, „Лемковины“ през самых Лемків, то мож достеречы розріжніня на льокальну вітчизну, то є землі лемківскы на північній стороні Карпат і на вітчизну шырьшу — цілу територію тзв. Карпацькой Руси.²⁴ Границя східня на території Полцзы серед Лемків є барз слабо спрецизувана. Найчастішье веде ся ей на Сані. Знаны сут села на схід і північ од границі Лемковины вызначеной етнографами і мовознавцями, мешканці котрых называють себе Лемками (нп. Гломча, Сянкы). З другой стороны представники старорусинської орьєнтації і сучасны іх контынуаторы выділяють тзв. „Лемковину властиву“ (критерія, медже інчым, то сталый наголос в бесіді), на схід од котрой мешкают уж Українці.

Проблемом найбарже спірном, в котрій становиска науковців польських і українських взаімно ся выключают, є етногенеза Лемків. Українскы досліднікы твєрдят же клин руского населіня в Карпатах Західних є слідом, якім лишыл ся на тых землях по пануваню Київської Руси, територія котрой сігала

дуже далше на захід як прийняте є в польській історіографії. По падіню Київської Руси під напором Татарів в XIII віку, а при зрастаню могучости Польської державы, руске насеління выперане было през польських кольоністів і утримало ся лем на гірських землях, трудно доступных і менше атракційных під економічным взглядом.²⁵ Становиску тому протиставляють досліднікы польської теорію „міграції волоской“ або „волоско-руской“, на підставі котрой Лемки выникли през наложыня ся на польське осадництво (істніюче на тых землях в долинах рік уж од XIII віку) волоско-руськых осадничых фаль. Было то звязане з вандруванём балканських пастушых народів, так званых Волохів, котры, ідучы луком Карпат на північ, мішали ся з людьми уж там жыючыми. Коли дішли на територію Західних Карпат, іх етнічний склад маі перевагу руского елементу. Люде тоты оселяли ся і твєрили села в XV-XVI віку на тзв. волоскым праві.²⁶

Зо стороны Лемків теорія волоской кольонізації стрічат ся з абсолютні негатывным прийнятом.²⁶ В народній свідомості ходит понятя племені Білых Хорватів, котре уж в V в. жыло в Карпатах, было високо зорганізуване і розвинене. В VII віку векшіст того племені переселила ся на Балканы. Осталу част в X віку підбила Київська Русь. Хоц підбите племено прийняло назву Русины (Руснакы), його сліды видочны сут і гнеска в мовній і культуровій окремонсті західних Русинів.²⁷ Потвєрджєня істніна племені Білых Хорватів на території Західних Карпат мож найти в працях сучасных істориків.²⁸

Інчым звязаным з лемківськыша прадіями міфом-переконаньом є віра в факт християнізаційной місії Кірила і Методія серед Лемків.²⁹

Од науковой стороны споры о діяльність Апостолів Славянщыны по північній стороні Карпат не сут іще остаточно розстрігнены, што ствєрджат в своїй праці Г. Лябуда.³⁰

Коротко зреферуваны ту декотры становиска науковців в підставовых проблемах назвы, етногенезы і території Лемковины і зазначыня, же лемківська свідоміст в однесіню до них не все покрыват ся з тим, што твєрдит офіційні наука, сут свідомством того, же Лемки маот одчуття своей одмінности, іночости в однесіню до отачаючых іх народів, што часто окрисляне є терміном „лемківського сепаратызму“. Понятём, котре не так уж давно одношене было до українского народу: „...Якщо Польщі бути, нехай вона не буде самолюбна а толєрантна... бо українці... прагнуть бути народом вільным і окремым, а усвідомлення собі тієї відрубности ними самими є причиною українського сепаратызму“.³¹ Явиско того, котре є головном причиною споминаных выжше спорів публіцистів, діячів, науковців, стрічат ся з ріжнوم оціном. Сторона польська старат ся менче більше заняти позицію объектывного референта проблемы, хоц часто пребиват ся през тот „объектывізм“ одчуття ідної симпатії і зрозуміння, як в припадку А. Крєга, А. Зембы,³² або тенденційности, як в припадку Т. А. Олшанського.³³ Сторона українська оцінят факт здєдичувані негатывні, уважачы його за польську „інтригу“ або діяня за американскы грошы,³⁴ а єдночасно зауважальны сут стріміня до поменшаня важности і розмірів того „сепаратыстичного“ думаня і поставы Лемків, до трактуваня го як выдумкы малой групы діячів, котры або роблят за грошы, або з причин комплексов, ці тіж страху перед Поляками.³⁵

Богдан Гук, котрий, як єден з нечисленных, доцінят вагу того явиска і уважат, же „...рішальною ознакою [лемківського процесу] є його відцентровий характер...“, за причыны такого стану річы уважат: 1) незакінчєня національного процесу (українского – додає для ясности) в вынику пересеління в 1947 р., 2) брак під ногами рідної землі як причына хвіня ся самосвідомости, 3) минулых 40 років, котры не сприяли розвиваню ся української свідомости на Лемковині зо взгяду на негатывний стереотип українця; выдарєня тых років вбилі клин медже прошліст а теперішніст жытя Лемків.³⁶

Од стороны Лемків справа неє єднак так проста як то выдає ся стороні українській з ей пункту виджышя. Проблем гнеснішого „сепаратызму“ лемківського то не

павліканів. У 1697 році, по поносах віруючих князь Трансільванії Ференц Ракоці II. доволив віруючим збудувати нову церкву, але на главній вулиці, на бочній, коло 50 метрів од главної. Церква визерала як велика будова. Її збудована на схилі гори, таке ж добре видно з главної вулиці, як кеби вісіла над нєв. Великість церкви додавать і висока турня, котра была збудована в 1777 році. Тайна її гоночности є у пропорціях міджі вышков турні і довжков церкви, тоты розміры суть еднакы. Церков пару раз горіла, але ікони ся подарило захранити. Были написаны на високий умельцький уровни в 1750 році іконописцем Сейчим, котрый ся учив у Відню. Нескорше к тым іконам был доробений іконостас майстрами з Галичі. Підписи на іконостасі суть у церковно-славянським языку. Вшитко є добрі захо- вале і утримоване. Тепер у місті з 20 тисяч обывателів є 2 600 віруючих грекокатоліцькой церкви. Отець Дамянович (єго прадідо тыж был священником) од 1995 року є деканом, бо окрем міської церкви служить і в двох сусідніх селах. Догромады в єго деканаті є 3 068 віруючих. Грекокатоліцькы віруючі міджі собов говорять по мадярськы, і Служба Божя ся одправлять по мадярськы, хоць по околишніх селах люде старшого віку іщі говорять по русинськы. Але настають і позітивны зміны. Наприклад 8. децембра 2005 по першыраз у церкви в Шатораяуйгей ся одправляла служба Божя в церковно-славянським языку, яку одправляв священник із Пряшова. Тогды віруючі почули і церковно-славянський спів хору з Пряшова. Подля посліднього списованя людеи у Мадярську в 2001 році, грекокатоліками ся записало 260 тисяч осіб, векшина котрых жыє у жупах при границях із Підкарпатєм.

Сталінська тоталіта тыж зробила своє у процесі асиміляції русинського жытельства у тім краю. Жебы не были теріторіалны пожадавки з боку СССР, містне жытельство мадярськов владов было одразу по войні деклароване як словенське. Пізніше по селах отворили словенськы школы а в 1960 році у Шатораяуйгей отворили словенську школу (гімназію) з інтернатом, де продовжовали учіти ся хлопці і дівчата з околишніх русинських сел, поступно овладаючи штатный мадярський язык і словенський язык, але забываючи свій родный язык – русинський. Міджі абсолвентів той гімназії належить і русинська поетка і журналістка **Юдіта Кішш** – тепер председкыня русинської самосправы у Будапешті і шефредакторка Вседержавного русинського вістника. Навчаны у тій гімназії абсолвовали і председа Общества Русинів Мадярська, бывший председа русинської самосправы у Мадярську, довгорічний член Світової рады Русинів і поет – **Габрієл Гаттінгер**, у котрого єм нашов овияный смутком вірш-мініатуру **У серцю Европы:**

*Сьме ги Курды
у серцю
малой Европы
перед порогом
XXI. сторіча.*

В Земплінських горах іщі ся сохранили русинськы села. В першім ряді є то село **Комлошка**. Не так давно ту ся подарило отворити першу в регіоні русинську школу, в котрій ся учіть 12 дітей. У селі, окрем поета **Г. Гаттінгера**, народила ся і поетка **Юдіта Кішш**. У 1999 році выдала в Будапешті зборник поезії. Сдна з поезій (Дома єм...) є присвячена родному селу:

*Зась ту єм, родна земля,
мій валал Комлошка.
Як ся маш, одколи
Єм тя виділа?
У тобі ся чую файні,
крайше блищать
ту ай зізвды.*

*Погласкаш ня
чістым воздухом,
силы даш
вітцєви, мамі, нам
і ту жыючим Русинам.*

Интересны інформації о русинських селах позбрав **Др. Ласло Шошварі**. Як ся мож дізнати з єго інтервю опублікованого на сторінках Вседержавного русинського вістника (2001 – ч. 9, с. 4 і ч. 10 с. 4), у селі **Башко** (находить ся недалеко Комлошкы) суть люде приязны і побожны. Іщі донедавна при стрічі на вулиці ся кланяли, як і в нас є звыком, поздравом „*Слава Ісусу Хрісту!*“. Церква ту была побудована в 1790 році. На березі Бодрогу лежить село **Вийгардов**. У 50-ых роках минулого стороча на містнім цінтерю на гробах было іщі много надписів в кіріліці, але днесь то уж не є. Церква ту є з 18. стороча, вшиткы надписи на іконостасі суть в церковно-славянським языку. Кідь іти з боку Гернадьської долины, то треба перейти селами **Пере, Абауйсантов, Болдогкєввараля і Мадяр-рошка**. В селі **Болдогкєввараля** є Церков Ріства Пресвятой Богородіці з 1762 року. А **Мадяррошка** мать церковь, котру збудовали в 1862 році і засвячена св. Петрови і Павлови. То уж четверта церковь. З попередніх ся захо- вали дзвоны з першої половини 17. стороча і ікона Марії з церковно-славянським надписом. Над самым Шатораяуйгеєм суть села **Рудобанячко, Олшовгермец, Міковгазо, Фікелгазо** і ін. У селі **Рудобанячко** сохраняє ся документ приближно з року 1770, котрый мож поважовати за русинськыязычну памятку. У Земплінським архіві у Шатораяуйгею сьме ся интересовали, ці мож подля стародавних доку- ментів уточнити, якы призви́ска были в селі Рудобанячко. Документ із 1774 року обсягує список жытелів того села: Мишаніч, Боднар, Горкаді, Демко, Югас, Молнар, Левко, Лендял, Варґа, Караш, Скибк, Шурда, Москай, Данчо, Дудаш... (IV. 1001/b. Karton 112). Жаль лем, же жытелі села днесь хыбно твердят, же они подля народности – Словацкы. Кус ліпша ситуація є в селах **Міковгазо і Фікегазо**. Села сохраняють русинський дух, хоць у 20. сторочу віфлеємску гру на Ріство ту грали уж по мадярськы. Памятним про **Мікогазу** суть 60. рокы минулого стороча, кідь Мадярський розглас до свого проґраму дав віфлеємску гру з того села а на зачатку высыланя той релациї зазвучало по русинськы традичне привітання: „*Хрістос раждаєт ся!* – *Славіте єго!*“.

ЦІ ГОВОРІВ ФЕРЕНЦ II. РАКОЦІ ПО РУСИНЬСЬКЫ?

Міджі рукописныма книжками на фарі **о. Дамяновича** нашу увагу притягла много сторінкова рукописна книга „*Граммоты или начертания оусопших о них же поминания творимъ въ храм Ш. А. Оуелскомъ*“. Інчыма словами, то

суть спискы бывших добротителів і парохіан шатораяуйгейского грекокатоліцького храму, котры священник споминать почас Службы Божой. Тоту книгу zostавив парох того храму **Фома Фесторій** у 1877 році, знамый тыж як дописователь першых угорьських новинок „*Свѣтъ*“ (1867 – 1871), на сторінках котрых інформовав читателів о коекзістенції русинь- ской і мадярської громады міста. Споминана рукописна книжка zostавлена так, же на каж- дій сторінці ся укажує єдно призви́ско усопшого а ниже перераховують ся мена многочисленной родины, котра обіднала сі Службу Божу. Цін- ность книги є в тім, же подля нєй легко мож встановити, мена і призви́ска грекокатоліків того земплінського міста в другій половині 19. стороча. Перегортаючи сторінкы, скоро ся пересвідчіме, же в переважній мірі **векшина призви́ск віруючих грекокатоліцькой церк- ви суть русинськы**: Боднар, Кірик, Шішка, Трохан, Шімко, Гайдош, Ковач, Татарка, Поло- нинський, Фесторій, Товт, Андрійцє, Данчо, Шульєвський, Буковський, Гамар... **І мена нашы** – Андрій, Юліан, Іоан, Осиф, Петро, Михал, Николай, Георгій, Анна, Ева, Марія...

Книга ся ділить на три части (даваме їх в ориґіналі): **1. Вѣчно оучреждєныя Гра- моты: Годовщина неизмѣнимая, лихва платится ежелѣтно; 2. Граммоты при- казавшихъ намъ молиться о оусопшихъ Ш. А. Оуеглѣнскихъ и ежелѣтно дающихъ возмездіа; 3. Грамм[оты] Боршанскихъ оус[опшихъ].**

Не менше інтересна є ай інформація, котра ся находить в іншій рукописній книзі написа- ній по мадярськы. Тота книга тыж мать пряме одношіня к шатораяуйгейській церкви. Обсяг титулной сторінкы в перекладі є такий:

*„Шатораяуйгейской
католицькой церкви грецкого обряда,
парохіі, парохіі-філіі,
школы і вѣтельства
інвентарный опис
із 1880 року
парохія:
а) шатораяуйгейска церковь
б) церков-філія у с. Борші.“*

Як видиме, іде о деталный опис вшиткого маєтку церкви і маєтку філіалной церкви в селі Борші, котре ся находить 5 кілометрів од міста Шатораяуйгей. О тім селі (Borsa, тепер Borša на Словенську) варто спомянути окре- ме. Праві в нїм ся народив у 1676 році єден із найзнамнішых угорьських діятелів – князь Трансільванії **Ференц II. Ракоці**, воджатай найвекшого протівгабсбурзького повстаня в Угорську. **Народив ся у селі, жытелями котрого („боршанськыма“ жытелями) были грекокатоліци, літурґічным языком**

• Група участників конференції о Юлієві Ставровскім- Поградові в мадярським Шарораяуйгею: (зліва допра- ва) Т. М. Поповіч, Г. Бєсکید, Л. Ільченко, М. Мальцовска і С. Конєчні.

• Князь Ференц II. Ракоці (1676 – 1735).

у церкви був старославянський язык а прізвіска віруючих були русиньскы! При тій інформації чомусь закономірно виникає вопрос: кідь Ракоці жив у русинськоязычним оточіню, та ці знав, і до якої міри, говорити по русиньскы? І яким языком він говорив з русинськими куруцями, найвірнішими вояками („gens fidelissima“) його повсталецького войска? (У найавторитетнішій малі з росселінєм карпатських Русинів (1996), автором котрой є канадський історик П. Р. Маґочій, село Борша як село з русинським жытєльством ся не споминать). У самого Ракоці (у „Памнятках“) є опис о тім, як ся вертав з Польска на Підкарпатя, жебы стати до чела повстаня. Ту находиме такы споминаня: „Привюз им ся до Сколе. На гір за прибытя моє єден добрый стареґа на имня Каминський Петрунь – гумен тутиньного монастиря, котрый ня у дїтствї на руках носив бив – слызам радости залляв ся и не муг ся на ня доста наникати, doprovожав ня онь до границї. Начим гвари пуйшли у князювствї мункачьскум за прихуод муй, представити собі не мож, из яков усилновствє и радостєв горнув ся идо мнї наруд... Тоти люде из дїтьми, из жонами приходили и ищи здалеку, мене уздрївши, на колїна ставали и руськым обычаєм крест метали...“ (переклад Ігора Керчі). Може, наступны выкумы дадуть остаточну одповідь на вопрос, ці знав Ракоці русинський язык?

(Позамка А. 3.: виходить, же знав говорити по русиньскы, бо в публікації „Очерки по истории закарпатских говоров“ Ласло Дзже споминать, цїтую: „Князь Ф. Ракоци и его полководец М. Берчени владели украинским языком. Они вели переговоры с русскими послами в Венерии на украинском языке, а послы князя при переговорах в Москве тоже пользовались украинским языком...“ (!!!) Самособов, же в другій половинї 17. стороча і першій половинї 18. стороча не говорили в Угорьску по українськы,

але по русиньскы! Але то є дань соціалістичной науки, бо споминана публікація вышла в 1967 році в Будапешті, также тогды як бы ся могло споминати дашто русиньске, ашытко было перемінєне на українське. В найліпшій припадї споминаны говорили по руськы, але в ниякім припадї не по українськы. Але то тыж треба доказати подля історичных документів, кідь такы ся сохранили до онешніх днів).

Вышеспомянутый інвентарный опис не є чїслований. На єдній із сторінок під капітов „Церковны книги“ є інформація о екзистенції ту церковных книг. Докінця попередній перегляд свідчить о добрій церковній бібліотеці і о цінности книг. І уж факт, же тоты книги выужывав містный священик, документує глубокы славянськы і церковнославянськы традиції Нижнього Земплїна. Священик, наприклад, поужывав: „Служебник“, три екземпларї, єден із них новий, выданий у Львові і подарований Александром (Шандором) Негребецьким, дві „Евангелїї“, єдна выдана у Львові 1690 року, а друга у Почаєві 1759 року... Священик мав тыж „Требник“, штирї екземпларї, конкретно тоты книги выданы у Львові (1862) і Почаєві (1786). Тыж дяк мав книги: „Часослов“ (львівське выданя з 1692 року), два „Псалтырї“ (єден із них выданий у Почаєві 1750 року), два „Апостолы“ (Львів, 1666 і 1785)...

ШАТОРАЯУЙГЕЙ ЦІ ПОДШАТОРЬСКИЙ УГЕЛЬ?

Интересный детал о славянським корїню міста Шатораяуйгей находиме у русиньского історика і писателя 19. стороча – о. Анатолия Кралицького (1835 – 1894), котрый є тыж родакон із Земплїньской жупы: народив ся у Вышніх Чабинах (днесь Чабини, окр. Міджілабірці на Словеньску). Одкликуючі ся на історичні жрїдла, він твердить, же місто заложыв (може, поступно будовав? – В. П.) Федор Корятівіч, князь литовський. В часі Кралицького в місті іщи была будова церкви, заложена Корятівічом, а уліця, де ся находила, докінця по мадярьскы заховала славянське звучаня – „Cerkov utca“ (Церковна уліця). Тоты інформації умістив до топографічно-географічного опису „Северо-восточная Угорщина“, який приправив на выданя в 1866 році у Львові. Интересно, же в тім часі, подля фактів, котры уводить Кралицький, місто Шатораяуйгей мало статус столічного міста Уйгейской области. Ту жыло 3462 жытелїв штирїх віросповідань. Місто мало свою гімназію і монастирь піарістів. Интересно є і то, же Кралицький паралельно выужывать і славянську назву міста – Подшаторьский Уйгей (а одты є уж недалеко к назвам Угля, Уголька). На іншій місці так само назву сусіднього Шарошпотоку подавать по славянськы – Блатный Поток.

Русиньске жытєльство реґіону почас другой половини 19. стороча і першой половини

20. стороча было скоро в повній мірі асимілюване. Мадяронство як наслідок абсенції у містной русиньской інтелїгенції, главно у церковной, силы духа протистояти асиміляції, котра набывала агресивны цілодержавны знакы, комплекс меншецінности приводили ей к потребі зляти ся з мадярьскым етніком. Асиміляція проходила розлічними путями. Свого часу знамый русиньський поет Юлій Ставровський-Попрадов, який довгы рокы свого жывота бив священиком у селі Чертижне, Земплїньского комітату (днесь Міджілабірського окресу на Словеньску), припоминав в ужгородськым журналі „Листок“ (1890, ч. 7, с. 81 – 82), же переход у друкарні од кірілікы на латиніку і поужываня притім мадярьской абетки привєде к народностній самовраждї. Тоты єго думкы виникли внаслідку мадярьскых тенденцій уйгейской русиньской інтелїгенції. Так Осиф Фесторій, парох у селі Войчіці (Нижній Земплін), і якийсь Я. Ігнатков ознамили у містній пресі (Zempléncsúcs, 1894, ч. 5), же зачінають выдаваня руськых книг, враховано учебників, латинськими буквами з выужытєм мадярьского алфавіту. Занедовго обявили ся і першы приклады той продукції, што викликало неспокойность свідомой, народностно зорьєтованой русиньской інтелїгенції. Ставровський-Попрадов опубліковав на протест протїв тому в пресі остру сатіру, вірш „Войчицкий чудодей“. Поет конштатує:

„Итак, твой старый дед отныне будет dyid,
А ближнему желать ты должен много lyit,

Не будет рыболов вязать уж сеть, но sztyt,
В подколе рудекоп іскать же станет туды.“

Ставровський-Попрадов подає резюме:

„Умен наш чудодей! Дает он нам отраву,
Желая у людей взыскать и мзду, и славу.

Пусть будет! Да пройдет по всем углам
Карпата
Его-то славы весть, но славы – Герострата!“

Отець Дамьянович – чоловік ясної орьєнтації, вірний церкви, чутливий к віруючим, готовый дати к діпозиції выкумникам рукописны церковнославянськы книжки, о які ся старать на фарі. На жаль, він належить к тому поколіню грекокатоліцькых священиків Нижнього Земплїна, котры говорять уж лем по мадярьскы. Русиньський язык не знає, лем на розлучку, одпровадивши нас к воротам, ростав ся словами, по русиньскы: „Слава Ісусу Хрісту!“ І чув на то многоголосну і радостну одповідь: „Навікы слава!“...

Терра інкоґніта в перекладі з латиньского – незнама земля. Нижній Земплін у Мадярьску – то русиньска терра інкоґніта.

ПгДр. Марія МАЛЬЦОВСКА

Память о Кралицькім жыє!

Єднов з богатых активіт Русиньского научного інштїтуту в Будапешті, на чєлі котрого стоїть Др. Тїбор Міклош Поповіч, председа общества „Будителї“ і председа Русиньской меншиновой самосправы 11-го мікрорайону в Будапешті, є організованя научно-літературных семінарів, конференцій о визначных

представителях русиньской минулости і притомности. В Народных новинках ч. 6 – 9 / 2006 сьме писали о семінарі присвяченім Юлієві Ставровському-Попрадову, який бив 18. фебруара 2006 недалеко Шатораяуйгею, в Сєгалмі, т. є. в Шумнім верьшку. В Шатораяуйгею 27. – 28. фебруара 2006 ся одбыла

міджінародна научна конференція присвячена визначному русиньскому писателєві – Анатолю Кралицькому, який ся народив у Вышніх Чабинах 13. 2. 1835 р. а умер 11. 2. 1894 в Мукачеві, де є похований в кріпті Мукачевського монастиря.

За участі представителїв русиньскых

меншинових самосправ, грекокатолицьких священиків з околиці Шатораяуйгея, Мучоня і ін., Др. Т. М. Поповіч привітав учасників міжнародного семінаря, лекторів з України, Мадярьска і Словеньска і у своїм вступнім слові високо оцінив історико-літературну творчість василіанського монаха, русинського писателя Анатолія Кралицького, живот і творба якого була тісно звязана з русинським народом на Підкарпатію і виходнім Словеньску.

Знатель творчости А. Кралицького **Валерій Падык**, доктор філологічних наук, який ся займаєть ёго феноменом вже понад 20 років (выдав у 1994 р. в Ужгороді вєдно з Ларисов Ільченков бібліографію А. Кралицького, а в 1998 році вышли оповідання А. Кралицького під назвов „Кому мила есть отчина“ із вступним словом В. Падыка, як перша окрема книжка на Україні того русинського писателя, розаналізовав творчі і людьскы односины А. Кралицького ку Краснобрідьскому, Маріяповчаньскому і главно Мукачевскому монастирю. Автор високо выдвигнув вплив тых центрів культури на формованя особности Кралицького і ёго поступне дозріваня як історика і літератора. Під впливом тых культурных інституцій 19. стороча формовав ся як романтик, пізніше як критик. Стіны монастирів не могли го не формовати як писателя і автора таких творів, як: Пастырь в Полонинах, Федор Петрюк, Казнь неба, Князь Лаборець і інших. „Найважніше є то, же ся ку Кралицькому вертаме, а можеме доднесь з ёго творів черпати,“ підкреслив В. Падык і высловив радість з того, же на стіні Маріяповчаньского монастиря была кінцем януара одкрыта памятна табла Кралицькому.

У своїм выступі **Лариса Ільченко** розповіла о проблемах при складаню бібліографії Кралицького, якого творчість было треба дешифровати, бо часто ся підписовав скорочіннями, криптонімами. При складаню бібліографії треба было знати каждый твір автора: оригіналны творы, переклады, научно-популярны статії, нарисы з історії Підкарпатя, етно-

графічны і фолклорістичны творы, ёго творы на тему Росія, Чехія, Словеньско, Мадярьско, творы о церковных представителях і ряд інших.

Із Словеньска пришло на семінарь веце людей. Грекокатолицький священик **о. Мілан Ясик**, який робить свою заслужну душпастырську роботу в роднім селі Кралицького, в Чабинах, поросповідав о тім, як жыє одказ Кралицького в сердцах Чабинчанів. Интересны были деталі о вітцєві Кралицького Федорови, о восьмох сородинцях писателя, о навертаню писателя з Мукачева до род-

ного краю. Учитель русинського языка в Радвани над Лабірцєм **Мігр. Марек Ґай** задумав ся над важностєм одказу Кралицького про молодых людей, повів, же треба собі цїнити духовне богатство, што нам зохабили нашы предкы, бо лем оно робить наш жывот повноцінним і утверджує нашу самоідентитє. Із своїма докладами **Гавриіл Бескид**, **Димітрій Крішко** і авторка тых рядків лем підкріпили визнаам творбы Кралицького про сучасность. Є што іщі одкрывати в творчости Кралицького про молодю генєрацію, яка о нім мало-што знає.

Погляд гуманности, але і історичных реалій, які сприступнив Кралицький, мають што повісти нашым людєм, а главно ёго історико-літературна творба, яка займаєть честне місце в будительській творчости писателів 19. стороча. Знання історії свого народа – то першоряда задача каждого з нас, хто хоче робити на неоранім полю нашої минулости. Є то неоране поле, бо за послїдніх 15 років доходить к переоцінюваню історичных реалій Русинів. Кралицький, як Духнович, Павлович, Ставорський-Попрадов, Добрянський, Е. Фенцик, А. Митрак належить к тым „місіонарям“ русинського народа, які своєм на першый погляд дрібнов роботом вхвалили про нас діло народных великанів. Є на нас, як ся к такому культурному феноменови будеме справовати.

Споминаний семінарь в Мадярьску, шкода, же не на Словеньску, вшиткым притомным отворив очі і посунув нашы знаня о Кралицьким о даякы крокы далє. Наприклад, у штатнім архіві сьме могли на властны очі відіти родный лист Кралицького і дізнати ся, же ся народив 13. фебруара 1835 року, а не 12. фебруара як было дотеперь презентованє.

Мігр. Марек ҐАЙ

Кралицький очіма молодого чоловіка

(Выступ на міжнародній научній конференції присвяченій А. Кралицькому 27. – 28. 2. 2006 у мадярьскім місті Шатораяуйгеї)

Кідь єм ся задумовав, што бы єм курто написав о ділі Анатолія Кралицького як будителя, писателя ці історика, дошов єм ку рішіню, же може бы было добрі порівнати, як тот велика особность русинської історії є приїмана очіма молодого чоловіка днешнього світа – Русина. Самособов не мам право генєралізовати і говорити вообщє за вшиткых Русинів, но можу говорити за себе, операячі ся о власту пережыту скушеність.

Як учитель ся барз часто стрічам з феноменом Анатолія Кралицького, главно на годинах русинського языка, кідь із своїма школярами дискутуєме о ёго животі або о ёго ділі. Давам їм го в многім за приклад. Все ня тішить, як ся до дискусії о нім пригослять главно школярі із родного села Кралицького – з Чабин. Знають і суть горды на то, же праві з їх села походить тот велика особность русинської культури. Знають, же о. Анатолій был ясною думаня, орьєнтації, же то был інтелігентный,

учений чоловік. Якраз вдяка таким атрибутам може быти Кралицький приклаом про молодых людей.

Треба повісти отворено, же мало ся знать о Кралицьким. Окрем дітей, котры ся о трудах А. Кралицького можуть дашто дізнати на уроках русинського языка або з розлічных культурно-сполоченьскых акцій, векша часть молодых людей не мать о нім скоро ниякы знаня. Є то смутне, а то платить нелем о Кралицьким, але і о інших наших будителях, котрых одказ ся не дотулив части наших молодых Русинів. Думам собі, же все ся лем выгваряти на штось не є на місті. Ці уж на гектінны часы або на екзистенчны проблемы. Могли бы сьме ся выгваряти довго, але правда є така, же почливість молодых людей к народным будителям ся помалы, але істо в ґлобалнім понятю вытрачать.

Я особно то поважую за траґедію, бо молодой чоловік бы намісто днешніх – многораз порожніх світських прикладів мав глядати штось цінніше.

Модерны приклады говорять лем о тім, як ся облїкати, як быти супер або елітныма моделями, ці просто „in““. Суть то наводы, котры молодого чоловіка потримають може місяць, може три, може рік, може два. Потім все собі находить новшы.

Отець Анатолій Кралицький є прикладом інакшого понятя. Є особностєм великих духовных якостей, творчого потенціалу, раціональности, но был і великим русинським народолубом, о чім свідчить ёго одношіня к традиціям і родному краю. Може ясно зорьєнтовати в животі неедного з нас, ці уж молодого або старшого чоловіка. **Одказ А. Кралицького днесь наывбать інакший розмір. Є і все буде актуальный лем тогды, кідь ёго будеме пережывати, а так явно презентувати через знаня і формованя здоровой націонално усвідомленої русинської молодєжи. Лем она є гарантієв того, же наш народ і одказ Кралицького буде екзистувати в будучности.**

ИСТОРИЙНА ПОДІЯ

Єдинствена оцена же преклад Нового завиту на руски язык позарядова вирска и культурологійна подія у рускей заєдніци. Зоз тим Руснаци постали часц велькей фамелії народох и етнічних ґрупох, котри на своїм языку маю преложену Библию.

Вецейрочна робота на прекладу Библиї, односно Нового завиту на руски язык, 14. марца 2006. року корунована зоз явним представяньом тей часци писаного фундамента християнства, односно промоцію котру у Вивершней ради Войводини порихтал Секретарият за образованє и культуру. Без сумніву же Библия кнїжка котру ше найвечей прекладало на рижни языки. До терз вона друкована на 2 377 розличних языках, а од того тижня то то число звекшане за ище єден нови преклад – на руски язык. У уводней бешеди, помоцник покраїнского секретара за образованє и культуру **Душан Вуїчич**, наглашел же Нови завит на руским языку оможливи “религійним людзом достац основу за свою виру”, а руску заєдніцу уводзи до народох котри маю Библию на своїм языку. Таку оцєну висловел и о. мр Роман Миз котри наглашел же Нови завит на руским языку барз важни рускей заєдніци у Войводини, бо вона достала часц Библиї на мацеринскей бешеди, за цо окреме треба подзековац Вивершней ради котра потримала таки єден проєкт.

– До терз зме ше служели зоз Святим писмом на церковнославянским языку, або зоз приватним прекладом без церковного одобрєня. Тота Библия, Нови Завит, понеже преклад направени зоз жридлового, греческого языка, ма урядове церковне дошлєбодзєнє и зоз ней ше терз чита у церкви и других местох на богослужєню. То велька подія, историйна подія, котрей зме ище несвидоми – гварел владика **Георгій Джуджар**, апостолски єгзарх нашої Грекокатолицькей церкви, на промоції Нового завиту на руским языку.

Преклад Библиї на руски язык окончела Библийна комисија Єгзархату за грекокатоликох СЧГ котру творели єгзарх **Георгій Джуджар**, професор др **Тадей Войнович**, монах францискан, о. мр **Роман Миз**, магістер о. мр **Михайло Малацко** и о. **Юлиян Рац**, професор. Преклад зоз греческого поробели професор др **Тадей Войнович**, **Михал Рамач** и др **Янко Рамач**, а своєю доприношенє дали и **мр Анамария Рамач** и **Татяна Пиксиадес**. Кнїжку друковала “Махіма” власніка **Ярослава Папа**. Велі красни слова виповедзени на промоції Нового завиту на руским языку, велі похвали достала наша заєдніца, а шицко мож положиц до словох предсидателя Национального совиту **Славка Ороса** “же у такей хвильки крашнє буц Руснак, а крашнє буц и приятель Руснацом”.

О. ПЛАНЧАК-САКАЧ

Остали сме вирни жридловому тексту

Єден зоз найзаслужнейших за преклад Нового завиту на руски язык то **о. проф. др Тадей Войнович**, францисканец, библичар медзинародного угляду. На прекладзе робене тимски и у тим участвовали и проф. др **Янко Рамач** и писатель **Михал Рамач**, а др **Тадей Войнович** бул руководитель прекладательного тиму. Историйна подія за Руснацох ше збула у Вивершней ради, кед 14. марца отримана промоция прекладу Нового завиту на котрей участвовал и апостолски єгзарх **Георгій Джуджар**. О прекладаню Библиї на руски язык побешедовали зме зоз о. др **Тадейом Войновичом**.

• Прецо так чєжко и компликовано преложиц Библию?

– Литературно патраци, роби ше о старих текстах, бо Нови завит ма скоро 2000. роки, а Стари завит, пред тим як ше почал записовац, длуго жил у усней традиції, та треба додац ище 1000 роки. Слово о деликатней роботі, бо Библия приходзи зоз другого, семитского менталитета, хтори ма други, иншаки категорії, як цо их ма наша цивилизация. Ми ище вше жиєме на фундаменту греческо-геленскей цивилизації. Наведзем приклад. Исус гвари же кед не будзеце як дзеци, не войдзєце до кральовства небесного. Ту присутне греческе поняцє дзецка. Дзецко символ добродушности, чистоти, невиности, а у Библиї, у єврейским менталитету дзецко гришник прето же не позна закон и же го кажди дзєнь потупює. И кед ше

питали рабином – як ше дзецко може спашиц, одвит бул же лєм кед ше му Бог змилює. И зато, кед Исус гвари же

кед не постанеце як дзеци, не войдзєце до Царства небесного, то значи же кед виключно не обчекуєце же би ше вам Бог змиловал, не войдзєце до Царства небесного. Видзице кельо ше ту, культурологійно, зоз єдней цалком другой категорії, патри на ствари. Зоз того видно же ше муши поробиц трансфер зоз єдного амбиєнта, єдней культурологійней и семантичней шифри, до нашого терашнього часу, же би людзе могли розумиц. Каждому прекладательови основни проблем же чи преложиц текст, чи поруку. Наприклад, кед апостол Павло сцел

повесц же цо Исус зробел за нас, вон гварел: Вон нас одкупел. То типични робовласніцки вираз, присц на площу, на пияц, виплациц за раба и дац му шлєбоду и людске достоїнство же би бул человек. Нєшка и семантично то то слово нє ма тоту чєжину яку мало теди, кед нас Исус одкупел. Нєшка ше одкупює жито и статок, а ми непрєривно повтєрюєме то то слово, и священїки и шицки, же нас Исус одкупел. Уж по тим видзице же прекладанє Библиї деликатна робота, а понеже Стари завит написани на гебрєйским, а Нови завит на греческим языку, треба добре познац старогречески и библийни гебрєйски язык. Окрем того, не досц знац лєм язык, треба буц и библичар, познаватель Библиї же би ше розумело поруку и же би ше розумело текст. Прекладанє од вас вимага комплексни и пасмовити приступ ґу шицкому тому, же би ше достало прави преклад.

• Чи постоя проблематични преклади и гришки у нам найдоступнейших Библийох и яки теологійни пошл і дки?

– Часто споминам гришку у Вуковим прекладзе Библиї. Вук не прекладац Библию зоз греческого, але зоз немецкого языка. Роби ше о Новим завиту, а помагал му и Копитар, бо Вук бул самоуки. Перше вирєченє у Матєйовей Евангелиї Постанє Исуса Христа сина Давидового, сина Авраама. Мушиме знац же Постанє перши слова Библиї. Перша кнїжка Библиї Постає. Матєй ту прєноши поруку же

з Ісусом почина нове стваряє, нова история, нове чл о в е чество Ісуса Христа і на тот способ упреспасена Матейова порука. У Синодалним прекладзе стої Родослов Ісуса Христа, то уж лепше, гоч ше и ту траци и треба же би стало Кнїжка постаня Ісуса Христа. Єст вельо таки приклади, але не мож их шицки наводзиц, а лем тото виречене уж вельо того указує.

• **На яки сцє почежкосци нахадзели кед сцє прекладали Библию на руски язык?**

– Кед зме почали прекладац Нови завит на руски язык, я бул свидоми почежкосцох. Перше бул єден ширши тим, хтори ше познейше жулел на нас трох, проф. др Янко Рамач, писатель Михал Рамач и я рушели зме прекладац слово по слово, виречене по виречене. Чежкосци на хтори зме нахадзели були зато же руски язык не ма вельо слова, лексика скромна и тото зме розришовали на вецей способи. Дацо зме охажали у тих категорийох, поведзме яки исную у руским языку, дзе нет прецизни родзински отношения, та оцєц ма свою дзивку, нет слова за “бродолом”. Даєдни слова зме охажали на старославянским, оправдуючи тото же народ научел на нїх, же их препозна, а кед не ма своєю власне, тото слово ше уклопи до змисту. Паралелно зоз греческим текстом, зоз хторого зме прекладали, мали зме и други преклади: старославянски, церковнославянски, италянски, латински, мали зме досц преклади и консултовали их, а и шмеяли зме ше. Точна констатация же кажди преклад єдна файта коментара. Цали виречєня уруцєни до даяких прекладах як и дзєпєєдни слова хторих у жридловим тексту нет.

Понеже ваша Церква Грекокатолицка, своєю корєнї ма у восточних Церквох, Стари завит превжала од греческого прекладу Septuaginti, преклад гебрєйского текста од седемдзєшат авторох. Понеже гречески язык не ма глас ш, у новогреческим бєта ше чита як в и так библиїни мєна страцєли своєю символїку, напр. Витлєєм не значи нїч, а Бєтлєгєм значи хїжа хлеба и Христос хтори ше ту народзєл гварєл за себе же є хлеб живота, та ше тото шицко на даяки способ у прекладзе траци.

• **Цо значи за єдну заєднїцу кед достає преклад Библиї на свой язык у культурологїйним и вирским смислу?**

– Нови завит достал и руски народ и то велька подїя кед єден народ достає Библию на своїм языку, або даєдну єй важну часц. З литературного боку, у Библиї записани язык єдного народу и кед вежнєме Лутєрову Библию, ми знаме як тєди бєшєдовали Нємци, або Трубарову Библию, знаме як бєшєдовали Словєнци у 16. вєку, бо язык єдного народу уписани до Библиї. З вирского боку то ищє вєкша подїя, бо народ ма директни приступ Божому слову. Мнє мило же Нови завит обявєни, мило ми же ше руски народ уписал мєдзи народи хтори маю Библию на своїм языку, голєм єдну значну часц Библиї, мило ми же є друкована на библиїним папєру и графичнє добре обрєбєна и, як хтош-ка гварєл – крашнє буц нєшка Руснак, бо ше прєславїовало цошка вєлкє.

• **Якє було сотрудниїцтво у прєкладательним тїму?**

– Робєли зме два раз до три раз тїжнєво прєд поладнєм, або цали вєчєр, кєди як зме ше ускладзєли. Я мал грєчєски текст, Михал мал потєн-

циялни руски текст хтори прїровновани гїу грєчєскому тексту. Вируцованє шицко тото цо не було у жридловим тексту, окрємє було чєжко поскладат часи, бо ше у грєчєским языку шицко виказує у ниянсох часу. Грєчєски язык ма актив, пасив, мєдий, потим индикатив, конюктив, оптатив, маю и аорист и импєрфєкт. И шицко тото у пасивє, активє и мєдию. Шицки ниян-си ше виказую правє зоз тим. Напр. аорист прєшли закончєни час, дїя ше одразу случєла. У руским языку того нет и шицко ше кладзє до прєфєкта, траца ше ниян-си, алє кєльо зме могли тєльо зме зробєли, поробєнє максимално. Робота була тимска, кєждє дацо допринєсол, шицки вєдно зме провадзєли текст, а жридловому грєчєскому тексту зме остали вирни до концє. Прєклядало ше слово по слово и прєто так длуго и тирвало, аж два роки.

• **Чом нєшкайшому, сучасному чловєкови так чєжко розумїц Библию?**

– Библия вшєлїяк вимага єдно розумєнє. Постоя рїжни способи читаня Библиї, постоя духовнє читанє Библиї, дзє ше чловєк прєпуци тексту и як го дух Божї инспирє, надїхнє, постоя студиознє читанє. Вшєлїяк же Библия узко повязана зоз Церкву як зєднїцу, хтора ю толкує и обгрунтує. Постоя и фаховє толкованє Библиї у кнїжкох, прєйг толкованьох и прєподаваньох познавательох Библиї. Библия вшєлїяк и надїхнуцє. У культурних жємох у готєлох на кєждим столє мацє Библию. Постоя мєдзинароднє дружтво Гїдєонити хтори лєм друкую Библию и бєзплатно ю дзєля жє би чловєк дошол до контакта з Божим словом.

Проф. Др. Павел Роберт МАГОЧИЙ, Пгд.

Русинський язык: дотеперь досягнуты выслідки і задачї до будучности

Вступ

Русинський язык є єдним з новшых славянських литературных языків. Вєдно з руським, українським и білоруським належить до виходославянської групи славянських языків и функціонує як народностный язык карпатських Русинів – народа без державы, котрый жыє на терїторїї знамїй під назвов Карпатська Русь.

Історїчна Карпатська Русь ся роспрєстєрать на землях сучасного юго-западного Польска (Лємковини), северо-выходного Словєнська (Пряшївщина або Пряшївська Русь), на крайнім западі України (Закарпатська область) и в северо-централнім Румуньску (рєгїон Марамурєш). Є тїж дакїлькє сєл, в яких говорять по русиньскы, в северо-выходнім Мадярьску, в севернім Сєрбьску (Войводина) и на крайнім выходї Хорватьска

(рєгїон Срїм). Чїсло людєй бїсїдуєщих по русиньскы и (або) особ ідєнтїфікуєщих ся як Русини у вышєспомянутых державах є варїабїлнє – в офіцїальных штатїстїчных докумєнтах (выходивши зо списованя жытєлїв у 2001 – 2002 роках) ся уводїть чїсло 90 500, в неофіцїальных – 890 000¹.

Сучаснє поставїня и наслїдуєчи задачї, котры ся дотыкають русиньского языка, суть выслїдком компїлюваного розвїтку Русинів як народа без державы, котрый на кінцю 18. стороча жыв в бывшїй Ракусько-Угорьскїй монархїї, од 1918 року до 1989 року в Польську, Чєськословєнєську, Мадярьску, Советським союзи и в Румуньску. Незалєжно од того, в якїй державї Русини в тїм перїодї жыли, пробовали найтї про сєбє одповїдний литературный язык. З єдного боку тот проблем ся вїдїв лєгкий а рїшїня могли бытї наслїдуєчи: а) створїня литератур-

ного языка на базї бїсїдного карпаторусиньского діалєкту, б) прїятя подобного, уж кодїфікованого славяньского литературного языка (руського або українського). Дїскузїї о выбєрї литературного языка суть знамы під назвов „языковий вопрос“, котрый все быв тїсно звязанный з проблемом народностной ідєнтїфікації. Інакшїма словами, ці суть карпатськы Русини самостатным народом, або частков руського ці українського народа?

Історичны условїя

Лїтература о „языковім вопросї“ карпатських Русинів є дость обшырна, але о тїй темї тєпєрь не буду говорити.² Но было бы хосєнним припомянутї – якы задачї стояли прєд Русинами почас пятїх часовых перїодїв, охоплюєщих час од 1848 року аж по сучасностє. Выужую 1848 рїк як початкову точку того перїо-

ду і зато, бо од того часу было можливе легальне хоснованя конкретної форми русинського языка в средствах масової інформації, освіти в культурі а пізніше – в державній справі. Дискусії серед культурних лідрів о языку проходили і до того часу, но по 1848 році языковий вопрос вошов у практику. Кідже представителі державы акцептовали погляд, же містны языки потрібно завести до школ і так vznikла потреба рішення конкретної форми літературного языка, котрый бы був аплікований в учебниках і зачав ся вивчувати.

В першій періоді, од 1848 до 1918 року, коли ціла Карпатська Русь была під владов габсбурзького Ракусько-Угорська, vznikли дві тенденції рішення того проблему.³ В основнім, русинська інтелігенція ся приклонила к приятю руського языка як літературного, но практично – в учебниках, публікаціях ся хосновав такзваний традиційний карпато-русинський язык, то значіть, мішанина руського з церковнослов'янським языком і з елементами русинських діалектів. В тім часі мадярська влада (почас куртого періоду толеранції к етнічним меншинам) рекомендовала хоснованя місного русинського бісідного языка як бази на створіння окремого літературного языка.⁴

В другім періоді, од року 1918 до року 1939, основна маса карпатських Русинів ся розділила до двох держав – Чеськословенська і Польська. Тот час ся вказав як найпродуктивніший в культурнім животі народа, але тыж найкомплікованіший про языковий вопрос. В Чеськословенську, де часть карпатських Русинів той державы мала свою автономну провінцію – Підкарпатську Русь, на приятя за літературний штандарт конкуrowали три языки: руський, український і підкарпаторусинський. В сусіднім Польську, міджі Русинами–Лемками vznikли тыж три языковы орьєнтації, но дискусії міджі їх прихылниками не мали аж такой напятий характер як в Чеськословенську. Влады тых держав із свого боку ся спочатку намагали быти неутралны односно літературного языка, но од 1930 року зачали ся все вещей приклоняти к підпорі русинської орьєнтації.

Третій період, од 1939 до 1944 року, в основі припадає на час другой світової войны. Заселена Русинами Лемковина ся в тім часі стала частів нацистичного Німечька, котре офіційно підтримовало українську орьєнтацію. В Мадярську, котре анектовало Підкарпатську Русь, часть Пряшівщини на Словенську, регіон Марамуреш в Румунську і югославську Войводину, влада офіційно ся одклонила од руського языка, заказала український і підтримовала лем такзваний „утро–руський“ язык. Того фактично значіло признаня русинському бісідному языку статусу літературного языка і ёго хоснованя в державных документах, сполоченським животі і в школах.⁵

Четвертый період, од 1945 до 1989 року був характерний домінуючов притомностей советської влады нелем на території Підкарпатської Руси, котра

была анектована Советским союзом і стала ся частів советської України, но і в сусідніх державах- сателітах СССР – в Польську, Чеськословенську і в Румунську, котрым зістали територіально меншы часткы Карпатської Руси. Советський режим выголосив дефінітивне рішення народностного вопросу.⁶ Вшыткы карпатськы Русины, незалежно од того, як самы себе называли, были выголошены за Українців. Таким способом єдиним літературным языком карпатських Русинів логічно ся мусив стати язык їх національности – український. Але в практичнім животі ся сохранила і русофільська орьєнтація (в Чеськословенську докінця процвітала до 1951 року), бо руський язык був домінуючим языком престижности в Советськім союзі і був повинним предметом в школах сусідніх комуністичных держав, де жыли Русины. Таким способом русинська языкова і народностна орьєнтація была заказана у вшыткых державах з єдиним вынятком. Тым вынятком была комуністична Югославія, котре не принадлежало к советському блоку. Ту Русины были узнаны як самостатный народ і їх войводинський (бачваньско-сримський) варіант русинського языка ся міг розвивати як самостатный соціологічно повноцінний літературный язык.

Пятый період ся зачав у 1989 році і тримать доднесь. Революція у 1989 році і роспад диктаторських комуністичных режимів ся стали причінов такзваного третёго карпаторусинського культурного возроджіння. У вшыткых державах, де жыють Русины, они знова дістали можность ідентифіковати ся як окремый народ. В новых условиях по 1989 році часть карпатських Русинів вирішила вернути ся к народности своїх предків і зачали выдавати матеріали по русинськы, хосновати тот язык в сполоченським животі.

Досягнуты выслідкы од 1989 року

Што досягли Русины у сфері языка на початку політичных трансформацій,

котры одштартовала Революція у 1989 році? Языковий вопрос як такой ани по десятёх роках не перестав быти актуальный. Бісідуючі на русинськім языку і днесь суть розділены на прихылників створіння окремого літературного языка і на тых, котры ся приклоняють к українському языку, а іщі все ту суть і сїмпатизанты руського языка. Теперь ся поперайме на выслідкы і назвйїме задачі, котры стоять перед кодифікаторами, котры доднесь створили і выліпшуют штирі варіанты русинського літературного языка.

Перша задача, поставлена перед кодифікаторами по 1989 році, было становити способ створіння літературного штандарту. Притім ествовало дакілько варіантів: а) приятя уж старшой нормы русинського языка, напр. той, котра была розроблена в граматіках Івана Гарайды (1941), Івана Панькевича (1922) і Августина Волошина (1907, 1927)⁷; б) створіння нового літературного штандарту на базі основных діалектів єдного регіону, де жїє векшина Русинів, т. є. Підкарпатської Руси, в) створіння койне, єдиного штандарту на базі говоровой бісіды вшыткых регіонів, де жыють Русины. Фактично ани єден з тых варіантів не був приятый.

Місто того, 6. – 7. новембра 1992 року група журналістів, писателів і языкознавців із вшыткых держав, де жыють Русины (з вынятком Румунська) – з Польська, Словенська, України, Мадярська і бывшой Югославії зышли ся на зобраню, котре было пізніше означене як **Перший конгрес русинського языка.** Ведно з русинськыма і нерусинськыма языкознавцями з других держав світа конгрес обговорив дакілько теоретичных можностей і прияв практичны методологічны принціпы створіння літературного штандарту. Подля пропозиції професора Павла Роберта Магочія був приятый, такзваний романський принціп. Другыма словами, русинських кодифікаторів языка вызвали наслідувати приклад народа Романшів у Швайцарську, котры почас 20. стороча наперед кодифіковали

• Учасници 34. Славистичной конференції Америки в Піттсбургу (21. – 24. 11. 2002), на якій была презентована і карпаторусинська проблематика. Рефераты зо сфери русинського языка, літературы, культуры і історії Русинів прочітали і коментовали: (справа) Пол Й. Бест, професор Южноконектікатыської штатной універзіты в Нью Гавені, Павел Р. Магочій, професор Торонтської універзіты в Канаді, Бріан Д. Мек Гюг, доцент Темплської універзіты у Філадельфії, Елейн Русинко, професорка Мерілендської універзіты, Роберт Ротштейн, професор Месечусетської універзіты, і Патріція Крафчік, професорка Евергрінської універзіты в Олімпії. Фотка: А. Зозуляк

пять літературних стандартів, а пізніше сформували койне, котре було вислідком злиття стандартів, призначених служити єднотливим регіонам.⁸ Аналогічно Русини повинні були сформувати штирі регіональні варіанти языка (підкарпатський або закарпатський, прішівський, лемківський і войводинський). Тоти варіанти ся мали формувати як основа про будучий пятий варіант, т. є. койне про вшиткы регіони. **Учасники Першого конгресу русиньского языка тыж прияли рішіння, же каждый із чотырѣх варіантів ся буде базовати на бісідній формі языка свого регіону.**⁹

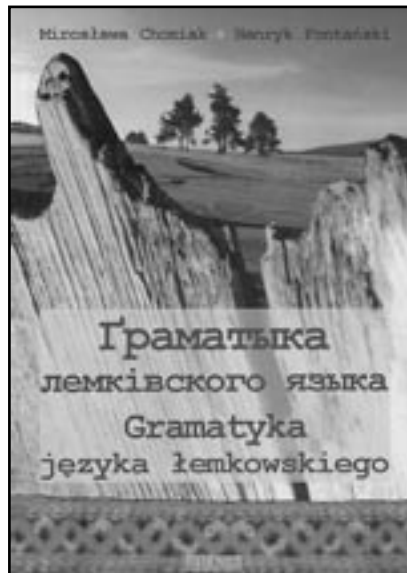
Як была теорія реалізована у практиці? По перше, треба споманути факт, же задача, поставлена перед русиньськима кодифікаторами языка была злегшена екзистенційд єдного зо становених варіантів – войводинського (бачвансько-сримського) языка, котрый ся уж хосновав як стандартный літературный язык Русинів бывшой Югославії, сучасной Сербії і Чорной Гори в Хорватську.¹⁰ В одношіню к остатнім трём регіонам кодифікаторы языка (не у вшиткых припадах то были професіональні языкознавці) вирішили в процесі штандартізації опубліковати правописы, граматики, словники і учебники про школярів.

Перший з нових варіантів русиньского языка був штандартізований прішівський варіант на Словенську. Він був офіційно выголошений в януарі 1995 року¹¹, по выданю правопису Василя Ябура, орфографічного словника і словника лінгвістичних термінів¹². Од того часу было выданих 26 учебників. До днешнього дня суть на світі учебники языка і літературы в прішівськым варіанті русиньского языка про вшиткы класы (од першой по девяту) початкової школы і од першой по четверу класу середньої школы. Недавно ся обявило перероблене видання правопису.¹³

Другым літературным варіантом русиньского языка, котрый був кодифікований, є лемківський варіант в Польску. В році 2000 была опублікована граматика лемко-русиньского языка Генріком Фонтаньським і Мірославом Хомяк.¹⁴ Штандарт граматики Фонтаньского-Хомяк послужив як база про выдання дакількох учебників і лемко-польского словника Ярослава Горошача.¹⁵

Комплікованіша была путь штандартізації підкарпатського варіанту русиньского языка в Закарпатській області України. У 1994 році языкова комісія, котра ся складала з чотырѣх представителів містного културного Общества Александра Духновича, зачала робити над граматику, котра ся мала стати основов регіонального штандарту русиньского языка. Написана в основнім Ігором Керчом і Штефаном Поповічом (ани єден з них не був професіональним лінгвістом), підкарпатська граматика была опублікована у 1999 році, но не нашла акцептацію міджі значным чіслом писателів і публіцистів регіону, враховано дакотрых представителів комісії під титулом котрой была опублікована.¹⁶

Пізніше выданы другы языковы публікації на Підкарпатю были написаны „штандартом“, котрый розробили їх конкретны авторы, або выдавателі, публікуючі книги.¹⁷ У 2005 році священник Димітрій Сидор опублікував другу граматику (написану по русиньскы і по англійскы), котру подля задуму автора мали бы вживати нелем „Русины України“, але і „Середньої Европы і Северной Америки“.¹⁸

Кідь у 1995 році была выголошена кодифікація русиньского языка на Словенську, ей учасники і прихылници мудро повіли, же кодифікація є лем початком довгого процесу. Мать то свій змысел, бо літературны языки ся не обявуют одразу, суть то живы організми, котры прходять в неперестанним процесом змін і розвитку. Якы задачі стоять перед русиньськым языком днесь? Думає собі, же суть ту два самостатны тіпы задач, але взаємно звязаных: задачі регіональної уровни і задачі, котры звязаны зо створінєм цілорусиньского койне. Не є ніч чудне на тім, же в часі Першого языкового конгресу у 1992 році найвеце успіхів в розробці штандарту русиньского языка было досягнуто якраз на регіональній уровни. У вшиткых чотырѣх регіонах кодифікована норма русиньского літературного языка ся вживать в школах (од початкової школы аж по высокую школу), в церквях,¹⁹ в публікаціях і средствах масової інформації, і в дакотрых припадах в офіційних державних документах.

Єдним з принципів, на якім ся од самого зачатку базовало, было створіння літературних штандартів на базі бісідного языка окремих регіонів. Кідьже каждый регіон мать веде діалектів, регіональний варіант літературного языка ся мусить базувати на єднім або дакількох діалектах з цїлєм сформованя регіонального „міні-койне“. Наприклад, на Прішівщині на Словенську за основу літературного штандарту были взяты в основі „выходны“ діалекты долины рікы Лаборець, к неспокоїности дакотрых писателів з центральної (Шаріш) і западної (Спіш) части Прішівщини. Діалектна диференціація была єднов з

прічин неєднотности міджі кодифікаторами языка на Підкарпатській Русі. Тота неєднотность в основнім проходить міджі прихылниками выходных (марамороських), центральных і западных (ужаньских) діалектів.

Другым проблемом є хоснованя слов із других языків. Кідьже подля принципу, же каждый регіональний варіант мусить пріяти за основу бісідный язык даного регіону – што фактично значить бісідный язык в сучасній етапі єго розвитку – кодифікаторы языка ся стрічають з фактом інфільтрації до русиньского языка многих перебранных лексема в залежности од регіону – з польского, словенського, українського, руського, сербского языка. Тот процес ся зінтенсивив од часів другої світової войны. Прикладом послужить факт, же Русини із сусідней державы чітають русиньський текст опублікований на Словенську мають чути, же відять перед собою словенський текст писаний кірліков. Што, наприклад, нам треба робити із словами: выскум, по словеньскы: „výskum“, влак („vlak“), обход („obchod“), розлучка („rozlúčka“), сполочность („spoločnosť“), скусеность („skúsenosť“), таємник („tajomník“), узнесєня („uznesenie“) і другыма? Треба тоты лексеми зохабити в окремих варіантах русиньского языка, бо они увышли до сучасного бісідного языка, або їх треба замінити? А кідь замінити, то місто них треба вжити: а) слова-інтернаціоналізмы (обычайный латиньского, англійського або французького походжіня), або б) стары русиньскы (выходославянськы) слова, або в) новы, котры звучать по-выходославянськы, тзв. калькы, котры ся будуть учіти в школах до того часу, докы ся они не стануть частів бісідного языка?

Што ся тыкать географічної термінології, она є тыж проблемом, на рішіння котрого треба розробити відповідну методологію. Ці про географічны назвы за граніцями Карпатської Руси треба хосновати русиньскы еквіваленты – Краків, Прішів, Словакія – або варіанты высловности тых назв в языках-першоісточниках транслітерувати кірліков, напр.: Кракув (по польскы: „Kraków“), Прешов, по словеньскы: „Prešov“, Словенсько (по словеньскы: „Slovensko“)? Може новы русиньскы формы географічных назв буде треба наново створити, як напр. Новое місто пуд Шатром намісто Шатораяуйгей (по мадярьскы: „Sátorajújhely“), або Калный Потук намісто Шарошпатак (по мадярьскы: „Sárospatak“).²⁰

В часі, кедь много работы было зроблено на створінню регіональних варіантів русиньского языка, менша увага была приділена проблемам будучого створіння койне. Перший конгрес русиньского языка (1992) вызвав к періодичному організованю таких конгресів в будучности, жебы на них обговорити вопросы звязаны з койне. **Од того часу був лем єден такий конгрес у 1999 році, на котрім ся бісідовало о актуальнім вопросі приготівлєня публікації о русиньскім языку в серії Міджінародной комісії славистів в Опольє, Поль-**

Председа Світової ради Русинів зась у Вашингтоні

24. марта 2006 року председа Світової ради Русинів – проф. Павел Роберт Маґочій зась навщівив главне місто США – Вашингтон і стрітив ся з дипломатичными представителями розлічных країн. Професора Маґочія спроваждала делегація активістів громады Америчанів русиньского походжіня, в котрій были: президент цілодержавного Карпаторусиньского общества в США – Джон Ріґетті і члени вашінгтоньской філії той організації: професор Елейн Русинко, доктор Николай Поповіч, Леррі Бріндза і Крісті Сліфкей. Делегація ся стрітила з представителями Амбасады Чеськой републіки, Амбасады Польской републіки і Делегації Европской унії.

В АМБАСАДІ ЧЕСЬКОЙ РЕПУБЛІКИ активісты громады Америчанів русиньского походжіня припомняли, же міджі Русинами і Чехами были все барз добры односины, главно в роках 1919 – 1938, коли Підкарпатська Русь (теперішня Закарпатська область України) была частёв Чеськословеньской републіки. Тоты односины суть надієв, же **Чеська републіка буде і надале заставати права Русинів у рамках Европской унії, але тыж в рамках взаємных односин з Українов.** Обговорёвала ся тыж ситуація обчанів України, што жыють у Чеській републіці, главно тых, што роблять у Празі. Делегація высловила желаня, **абы влада Чеськой републіки приязно ся односила к жытелям Підкарпатя, якы жадають поволіня на роботу і право на довготырвале перебуваня у тій країні.**

В АМБАСАДІ ПОЛЬСКОЙ РЕПУБЛІКИ професор Маґочій підкреслив, же Америчане русиньского походжіня мають інформації о політиці той державы односно національных меншин од часу настану в країні демократичной влады у 1989 році. Русины были узнаны як самостатна етнічна меншина і де юре мають еднакы права з іншыма народностныма меншинами Польска. Но конкретны факты з практики дають причіну припомнути, **же польскы штатны орґаны в повній мірі не здолали авторитарну тенденцію поважовати Русинів/Лемків за часть українського народа, котра тырвать од комуністичных часів.**

В мені Світового конґресу Русинів професор Маґочій высловив знепокоїня над недавным рішінём Міністерства внутрішніх діл Польска односно двох недавно выбранных представителів Русинів/Лемків до Міністерьской рады у ділах національных меншин. **Єден із тых представителів был просто одкликаний зо своєї функції і выміненый іншув особов, яка твердить, же Лемкы суть частёв українського народу. Тото рішіня мож поважовати за дискримінацію лемко-русиньской громады Польска.** Професор Маґочій так само высловив надій, же по пару роках неясностей і судных тяганий польска держава верне властництво культурного центра „Руска бурса“ в місті Ґорліці

ей законному властникови – Обществу „Руска бурса“ (Stowarzyszenie „Ruska Bursa“).

Наконець, делегація Русинів ся дотулила тыж вопросу „Акції Вісла“ з 1947 року, в котрій Лемкы были насилно выстягованы зо своєї отчізны в Карпатах. Обидвы стороны ся згодли в тім, же то є барз комплікованый проблем звязаний із конфліктом міджі Українцями і Поляками, котрый ся зачав на Волині в послідніх роках другой світової войны. Але Русины/Лемкы Польска не сміють терпіти за історічну дідовизну Українців і Поляків, але в ниякім припадї не Лемків. Представителі амбасады дали пропозицію, жебы Русины/Лемкы інформовали о своїм положію Штатну комісію історічної памяти Польска.

В ЗАСТУПИТЕЛЬСТВІ ДЕЛЕГАЦІЇ ЕВРОПСКОЙ КОМІСІЇ В США Америчане русиньского походжіня были щіро прияты політичным радцём, паном Райнголдом Брендером. Председа Світової рады Русинів професор Маґочій коротко го поінформовав о поставію Русинів у країнах Европской унії і за ей границями. Окреме ся говорило о Україні, єдиній державі, яка не узнає Русинів за самостатну національність. В одповіді пан Брендер зазначив, же **дана інформація выкликує важне знепокоїня, бо ся дотыкать порушования людських прав.** Европска унія розробила „Европський програм кооперації зо сусідами“ заміряный на кооперацію з країнами, котры не суть членами Европской унії, на ей выходных і южных границях. Україна є ключовым елементом у тій новій політиці кооперації. Односины міджі ЕУ і Українов ся будуть будовати на основі дотримованя людських прав, а неузнаня Русинів за самостану національність буде мати неґативный вплив на тоты односины цілково.

Професор Маґочій порівнав Русинів з Каталанцями, Фрізами і іншыма бездержавныма народами Европы. Затоже тоты народы не мають властный штат, котрый бы їх охранёвав, мусять ся сполігати на міджінародны інституції, подобны як Европска унія. Іншыма словами, **Европска унія ся може поважовати за отчізну вшитых карпатських Русинів. Днесь ЕУ є отчізнов про Русинів Словеньска, Чеська, Польска, Мадярьска а в недалекій будучности – Румуньска, а теоретічно може ся поважовати за сімболічну отчізну і про Русинів України.** Пан Брендер інформовав членів делегації о множестві европських інституцій, на котры ся мож обертати з проблемом неузнаваня Українов карпатських Русинів за самостатну народность.

Од новембра 2005 року председа Світової рады Русинів ведно з представителями Карпаторусиньского общества в США навщівив амбасады векины штатів, де жыють Русины. **В апрілі 2006 року о поставію Русинів мав дискутовати зо сенаторами і конґресменами, котры ся займають вопросами односин міджі Українов і Сполученыма штатами америцькыма.**

WORLD CONGRESS CHAIRMAN AGAIN IN THE US CAPITAL

Washington, D. C. On March 24, 2006, the chairman of the World Congress of Rusyns, Dr. Paul Robert Magocsi, was again in Washington, D. C. meeting with foreign diplomats. Dr. Magocsi was part of a delegation of Rusyn-American community activists that included John Righetti, National President of the Carpatho-Rusyn Society, and members of the Washington branch of that organization: Dr. Elaine Rusinko, Dr. Mikuláš

Popovič, Larry Brindza, and Christie Slifkey. The group met with officials from the Embassy of the Czech Republic, the Embassy of Poland, and the European Union Delegation.

At THE CZECH EMBASSY the Rusyn-American delegation emphasized the special historic relationship that Carpatho-Rusyns have with Czechs, stemming from the period 1919 to 1938 when Subcarpathian Rus'

(present-day Transcarpathia in Ukraine) was part of the first Czechoslovak Republic. Because of that relationship, **the hope was expressed that the Czech Republic will continue to act as an advocate for Carpatho-Rusyns within the European Union and in its bilateral relations with Ukraine.** Also discussed was the status of citizens of Ukraine living in the Czech Republic, especially those working in Prague. **The delegation urged that favorable consideration be given to people from Transcarpathia seeking work permits and long-time residency in the Czech Republic.**

At **THE POLISH EMBASSY** Dr. Magocsi noted that Rusyn Americans are aware of Poland's treatment of its national minorities since the establishment of a democratic government in that country after 1989. Lemko-Rusyns are recognized as a distinct ethnic minority and de jure treated in the same manner as other peoples classified as national minorities in Poland. In practice, however, it seems that Polish governing circles have not yet overcome fully the tendency from Communist days to treat Lemko-Rusyns as a branch of Ukrainians.

On behalf of the World Congress of Rusyns, Dr. Magocsi expressed concern over the recent decision by Poland's Minister of the Interior regarding the two duly-elected members representing Lemko-Rusyns on the ministry's council for ethnic minorities. **One of those members was simply removed and replaced by another representing an organization which argues that Lemkos are a branch of Ukrainians. This could be viewed as to be an act of discrimination against Poland's Lemko-Rusyn community.** Dr. Magocsi also expressed the hope that after several years of indecision the Polish state will return the property of the Ruska Bursa cultural center in Gorlice to its rightful owner, the Ruska Bursa Society (Stowarzyszenie "Ruska Bursa"). Finally, the Rusyn-American delegation raised the issue of the Vistula Operation (Akcja Wisła), which forcibly deported Lemkos from their Carpathian homeland in 1947. Both sides agreed that this is a very complicated issue related to the conflict between Poles and Ukrainians that began in the region of Volhynia during the last years of World War II. Poland's Lemko-Rusyns should not be burdened, however, with a historical legacy that may be related to Poles and Ukrainians but not to them. Embassy officials suggested that at the very least Lemko-Rusyns should make their views known to Poland's State

Commission on Historical Memory.

At **THE OFFICES OF THE EUROPEAN COMMISSION** Delegation to the United States, the Rusyn-American visitors were warmly received by political counselor Reinhold Brender. The World Congress chairman Dr. Magocsi outlined briefly the present status of Carpatho-Rusyns who live within and outside the European Union. Particular attention was given to Ukraine, the only country that does not recognize Rusyns as a distinct nationality. According to Mr. Brender **this information is quite disturbing, because it touches on the question of human rights.** The European Union has developed what it calls a European Neighborhood Policy to deal with non-member states along its eastern and southern borders. Ukraine is a key component of this new neighborhood policy. Therefore, relations between the EU and Ukraine will be governed by the latter's record on human rights. If there are problems, **such as the refusal to recognize Carpatho-Rusyns as a distinct nationality, this will have a negative impact on the overall relationship between the European Union and Ukraine.**

Dr. Magocsi compared Carpatho-Rusyns to Catalans, Frisians, and several other stateless peoples in Europe. Since such peoples do not have any "homeland-state" to protect their interests, they must rely on institutions like the European Union. In other words, the European Union may be considered the "homeland-state" of all Carpatho-Rusyns. In fact, **the EU is the formal homeland for Rusyns in Poland, Slovakia, Czech Republic, Hungary, and soon Romania, while in theory the EU may be considered the symbolic homeland for Rusyns in Ukraine.** In that regard, Mr. Brender provided the Rusyn-American delegation with a list of European institutions to whom they should express their concerns about Ukraine's on-going refusal to recognize Carpatho-Rusyns as a distinct nationality.

The chairman of the World Congress of Rusyns together with the delegation from the Carpatho-Rusyn Society has now visited the embassies of most countries where Rusyns live. **In the April 2006 greater attention will be given to discussing the plight of Rusyns with congressional representatives, especially senators and congressmen who have a particular interest in relations between Ukraine and the United States.**

• Америцькы Русины на кінцёрічний гromаді Карпаторусинського общества в Піттсбургу в 2002 році.

Фотка: А. Зозуляк

Дюра ПАПГАРГАЇ, перши лавреат Премії А. Духновича за русинську літературу НАЦІОНАЛНА МЕНШИНА

*Шнію стари вельке щесце
же потомство на природним месце,
же сон дзецом найвекша госцина,
а вони там –
націонална меншина.*

*Так виками, квиток традиції –
дзеци були гужлік исторії.
Ишло якош зоз оца на сина
же ми дробни –
націонална меншина.*

*Док векшина, оец и мац, храпя,
мали джмури так да го не вляпя,
та ше у сну аж по небо спина,
а остава –
націонална меншина.*

*Сладки хашиш и марихуана
смачнейши аж и од їх догана,
сучаснейши як їх маковина.
То им твердзи –
націонална меншина.*

*Меншина то не подарта хмара
хтора дус зоз їх бутелара,
та ше з дижджом аж по пети згина.
А вони єй –
націонална меншина.*

*Родичи як богата векшина
у сну твердза же ми не їх вина,
та шпя смачне аж им чури шліна,
бо их чува –
націонална меншина.*

МАЛИ ЖЕЛЄНИ

*Явели гинто мали желєни з велькей вселени
же ше чувствую як занедзбани и затравени,
бо вони гоч су ліви и цілї, дробни чудаці
цу ше виляшїц же су по креви чисти Руснаці.*

*Гваря же з німа Руснацох будзе тельо на швецє
же кадзи руша вшадзи розквитне пахняце квеце,
же им край родни, матични, мили, каждая планета
прето же Руснак найвекши газда цалого швета.*

*Кельо єст гвизди на ширим небе и ище тристо,
гваря желєни, вериш не вериш, да шизнєш чисто.
На Млечней драги при каждой гвизди вдерена чова
же и ту дробни народ руснацки потомство хова.*

*Народ ше множи под каждую зарю небесной драги,
та ше хпа смиком гу шицким дзецом през хижни праги.
Закукні и ти на дно заглавка у ноцней змени –
увидиши же ци сон украшели – мали желєни.*

ПРОТЕСТНА ПИСНЯ

*Будзем тужиц тату, и маму, и брата,
Будзем тужиц бабу, и діда, и нину
и цале сушедство до седмого спрата,
Срим, Банат и Бачку, цалу Войводину.*

*Шицких будзем тужиц, Шицких, без остатку,
най каждого джобне моя жива рана.
И штрайковац з гладом будзем до пятку
и з явним протестом зоз ТВ екрана.*

*Випишем пароли, загвиздам през зуби,
залупам до бугнох, полаєм карцелї.
Будзем дуц до пискох огоньогасней труби
и сні повиганям з дзєцинскєй посцелї.*

*Чом же сцє ме дали до школскєй тортури,
да вам власни младнік у кореню прєє.
Чом сцє не понукли тей нїжнєй структури
да ше на дзєвчатских ґамбочкох огрєє.*

*Та витрима школа без єдного клинца
и пришпоруєцє на школским прибору.
А так затрацицє свойого єдинца
у даяким слутим, глухим школским хору.*

*Ша я, мили мойо, родзєни солиста.
Придзе уж гу себе, попуццє деплови,
ша хлапец вам супер жиґоло туриста,
а остал на сухим, без зарна любви.*

*Ша ваш син то чадо ери компютерох,
але крев не вода, бо не сладнул з Марса.
Пуццє свойо чадо до любовних сферох.
Живот, мили мойо, лєм швалерска фарса.*

ЛЮБОВНА ШКОЛА ЗА ПОЧАТНІКОХ

*Не вер же лєгко. Не вер же гладко.
Не таке простє як пасуля.
Почїна прикро и сцаговацо
и якош сладко,
а вєц ше краци,
гойса и мота
яґод пияна жємова куля.
И розум змуци,
та ци разєдну зоз припадками*

*довєдна змуля
док кліпнєш з оком.*

*А ти би скоком.
И видзи ци ше же шицко ясне
як пацерочка на єй карку,
яґод миндюшка на єй уху,
бо шицко нараз трєпєци краснє
яґод лампащик коло ярку
у нїжним руху
мєдзи травку.*

*А то лєм знова загадка сладка
за твою главку
над школску лавку
и
на заглавку.*

*Думаш: заблісло познатє число,
ясни гвиздєво шліди.
А там чолом
празни ошельнік,
яким новотни принц троугельнік
и його панство
ромбоїди.*

*Не лєгко, бомє, нараз вицагнуц
квадратни корєнь
з двох нєпознатих.
Бо: як одгаднуц
и як ше мєра висока гора,
яка глїбока жємова скоро
и цо одказал гєвотот цимбор
Питаґора?*

*Алє з єй варґочикох златих
цо их так пишно гу ший злїва,
гоч гу нїм яку формулу квачиш,
длуго не збачиш
загадку вихох
же у двох лічкох и двох очкох
глїбоки ярні нємири рихох
у хторих плїва
любєвна школа за початнікох.*

*Не вер же лєгко. Не вер же гладко.
То не з лектури попите знанє.
Любов нєстрашне чуднє гачатко
за твоїо власнє розчитованє,
Та кєд ци под ребром нагло задурка
якиш цєплючки чудни млаток,
знай: то твой перши
школски задаток.*

*Та кєд ше за ню сама огляднє
твоя глава,
кєд ци ше гу єй нацагнє твоя шия,
знай:
то алґєбру
здогана гєометрия.*

*И бєгцом за ню,
та з варґочика
и жренкох златих
нємирна габа
най ци навраци
квадратни корєнь
з двох нєпознатих.*

*Вон твой задаток
сам позлаци.*

(Вибране з найновшей книжки „ЯЙ, БОЖЕ МОЙ, ЯКЕ Я ТО ВЕЛЬКЕ, писні о дзєцох и за дзєци, „Руске слово“, Нови Сад, 2005.)

ДВА ХРАМЫ-ДВІЙНЯТА

(Одказ отця Всеволода Коломацького)

На Підкарпатю виходять інтересні новинки з назвов „**Старий Замок Паланок**.“ Там нам впали до очей статі, які ся дотикають Русинів і об'єктивно інформують о їх животі, ці вже в рамках України, або за єї границями. Велё мож было ся дізнати із статі **Валерія ПАДЯКА, кандидата філологічних наук: „Заповіт отця**

• Отець Всеволод Коломацький народив ся 8. 2. 1896 (подля старого календаря) у селі Саражінці, Київской губернії.

Всеволода Коломацького“ (ціт. новинки, 26. януара – 1. фебруара 2006 р, стор. 14.). Статя має што повісти і Русинам на Словеньску.

Автор прибилизив особность православного священика о. Коломацького, який пережив дуже пестрий живот і мено котрого є звязане з будованём двох унікатных храмів-памятників на памятку великим жертвам руськой армады в Карпатах – в Ужгороді (Храм-памятник воякам першой світової войны) і в Міджілабірцях (Храм-памятник руським і чеськословеньським воякам першой і другой світової войны). Обидві церкви ся подобають, як єйце яйцю (позерай образки).

Як пише автор, **о. Коломацький был Рус подля народности, народив ся 8. фебруара 1896 (подля старого календаря) в селі Саражінці, Київской губернії.** Як штудент послідней класы Київской духовной семінарії в часі першой світової войны хотів іти на фронт, але зато, же мав слаби очі, го не взяли. Він ся приголосив до такзваної Чеськой дружини, яка робила на фронті агітачну роботу і їх членів называли стародружинниками (потомкы Чехів-переселенців, які у 60-ых роках XIX. стороча, неспокойны з політиков

Габсбургской монархії, еміґровали до Руська, з котрых ся сформовала будуча чеськословеньська легія. І так в рамках 3-ей руськой армады стародружинник Коломацький ся дістав до Карпат. Был вісем раз поранений. Кідь перемогли большевіци в Руську, Коломацький перешов жыти до Чеськословеньска в 1924 р. А іщі в 1923 році перешов зо женов Єлізаветов Яковлево на Підкарпатську Русь. В селі Червенёво был рукоположений єпископом Веніаміном до чіну діакона. Служыв в с. Старе Давидкове. Став ся активним прихылником навернутя к православної вірі. Служыв в с. Руське, бо ся му любила ёго назва. По скінчіню другой світової войны Коломацький прияв монасьме мено архімандрит Андрій.

Коломацький был наданий чоловік. Він был ай талантованим архітектором, в збудованих храмах властноручно писав іконостасы. Лем на Підкарпатській Русі ся му подарило побудовати сім православных церквей. За 56 років служіня Богу на території Чеськословеньска він спроектовав і поміг збудовати 24 храмів, міджі нима і храм в Міджілабірцях. (Интересно бы было ся дізнати і о інших храмах – позн. М. М.). **Умер 13. фебруара 1980 року а є похований в чеськім Румбурку.**

В Ужгороді збудовав православный храм-памятник присвячений руським воякам, які впали почас першой світової войны. **Днесь є то Церков Покровы Божой Матери.** Сучасници Коломацького оцінили тот храм за ёго найкращшу роботу.

При будованю каждой церкви Коломацький был ведучім і архітектором-ставебником. Кідь не было пінязей, він ся обертав на розлічны інштитуції і фізічны особы.

Як писала тогдышня преса, Коломацькому ся подарило зробити маленьке чудо. Нашла ся підпора од домашніх і заграничных добродителів і представителів дому Романовых в еміґрації. Він был добрым економом. Із 385 тисяч корун ся му подарило закінчити ставбу за 185 тисяч корун. Руський маляр Ростислав Лукін, який в тім часі жив в Белгії і пришов на Підкарпатя, з того титулу в статі **“Современное церковное зодчество Подкарпатской Руси”** похвалил діло: **„Дякуючі великанській силі главного ставителя отця Коломацького, Карпатська Русь увіділа велику церковну ставбу... Коломацький робить безперестанно.. Не думать на себе... Куполы... были зроблены властноручно... Одна з найкращишых купол находит**

• Храм-памятник воякам 1. світової войны в Ужгороді на Підкарпатю.

ся в Ужгороді, яка є досправды зроблена прекрасно”...

В советський час памятник был запертый. Він довго ся поужывав як склад, дале го перепрофілювали на ужгородський музей атеїзму, а в 1991 році был одовзданий православної церкви Московского патріархату.

За точну копію ужгородського храму выскумници поважують проєкт іщі єдного храму, який Коломацький збудовав у містечку Міджілабірці на выходнім Словеньску, де проходили тяжкы бої як за першой, так і за другой світової войны. А храм-памятник є збудований на памятку якраз тых

• Храм-памятник руським і чеськословеньським воякам 1. і 2. світової войны у Міджілабірцях на Словеньску.

вояків з обидвох воєн, днесь є то **Церьков Сошествія Святого Духа**.

Карпато-дуклянські бої навіки зістануть історією другої світової війни як єдна з найтрагічніших сторінок ослободжіння Чеськословенська, де загинуло понад 100 000 вояків як Червеної армادی, так і вояків 1-го Чеськословенського армادного збору генерала Людвіка Свободы.

В статті В. Падыяка ся уваджають слова обычайного Русина з Міджілабірціны, які характеризують геройство павших вояків: „...лабірські люде знають честовати і цінити героїв. Они памятають на великы жертвы руськой армады в першій світовоїй войні і на героїства советьской армады і ей

великы жертвы за другой світовоїй войны в Карпатах, памятають і на жертвы армады Людвіка Свободы, де боєвали і нашы Русины протів вічного неприятеля, Німця і Мадяра, памятають на партізаньскы бої, де боєвали нашы люде...“ 28. септембра 1947 року были положены фундаменти під храм-памятник воякам обидвох світових воєн в Міджілабірцях. Як о тім говорять свідкове події, о Коломацький зняв із себе рясу, высукав рукавы, взяв лопату і пустив ся до работы. Люде го наслідовали.

Будованя было досправды народным ділом. Грошей не было, але была велика охота прийти на поміч. Цілы робочі брігады приходили до Лабірця, жебы дати почливість во-

кам, які загинули в бою. Як знаме, пише В. Падыяк, были там і робочі брігады з учнів Руськой гімназії з Гуменного, членове Союзу молоджи Карпат, а тыж учні Фаховой школы про жены в Міджілабірцях. О тім споминать і тогдышня ей абсолювентка Анна Седлачкова-Ячанінова.

В часі, пише ся в статті, кідь памятників першій світової войны є все менше, два храмы-двійнята о Коломацького в Ужгороді і Міджілабірцях, як два великаны в Карпатах, іщі все тримають фронт, дають знати новому поколіню о трагічных сторінках минулости, о геройстві обычайного вояка. Няй к тым храмам нігда не заросте путь, яка звязує наш жывот з минулостев. Такий був одказ о. Всеволода Коломацького.

о. Мгр. Мірослав ПІНДРОХ

Днешня родина – сігнал на покаяння

Родина є певным фундаментом кажной сполочности. Од родин церьков діставать своїх віруючих а штат своїх обчанів.

Уж на материних грудях і нянькових колінах сьме спознали, чом сьме на світї, яке ту маме благородне посланя і важны повинности. Зато главно нам, хрістіанам, мусить залежати на тім, жебы ся нашы родины стали школов Хрістовой любви і моралности.

Хрістіанська родина мать быти високов школов любви... Такой любви, котра споює сердце зо сердцем і приносить плоды покоя. **Лем родина утримує найвышший ступінь любви к ближньому, бо материньска, отцївска, сынівска, братьска і сестерьска любов найщїріше скапчує вшиткых членів родины в радостях і старостях жывота.**

То є може єдине, што нам зістало зо старого раю – ангел родинной любви і покою. Зато ся каждая дітина радо вертать домів, хоць бы у світї мала вшиткого достаток. Ведь тоты найкрашшы і найспокойнішы дні нашого жывота сьме пережили в материних обятях і при няньковім боці. Хрістіанська родина не є побудована на піску ани на світських фундаментах, але на скалі Хрістовой любви, котра дає такий покій, який

світ ніколи не може дати. **Лем така родина може быти щастлива, при котрій є Ісус Хрістос як дорога, правда і жывот!**

Хрістіанська родина мать быти школов моралности... Кідь бы дахто пришов із думков вылічити світ, няй перше вылічить родину, бо суть хворы од коріня: хыбить їм святость і взаємна любовь. З історії знаме, же много народів загинуло не так під мечом, але скоріше властнов причінов і гріхом. Причіна занику народа была, є і все буде в нїм самім. І найсилніший народ счезне зо сцены історії, покы не мать здорове коріня Божого закона. Перелистуйме собі книгу історії народів! Досправды є найвышший час задумати ся над посланєм хрістіаньской родины в днешній добі. Їй місія не є проста а здобыває важность. **Родина бы мала служыти і як захователька вшиткых моралных і культурных ідеалів і традицій.**

Не вшытко старе є плане. Праві тоты родины, котры нам выдали свідоцтво хрістіаньского жывота почас минулого тяжкого режіму і перешли якбы через екзамен огнем, бы мали служыти як приклад днешнім молодым родинам, котры бы мали запалити іскерку надії про далшы генерації.

- **На першій сторінці обалкы:** Народный умелець України, лавреат Премії за визначне діло про Русинів – Владимир Микита. Фотка: А. З.
- **На другій сторінці обалкы:** Русиньскы школяркы і малы співачкы з ОШ у Шаріськім Щавнику, де ся ведно з далшыма учать ай предмет русиньскый язык і культура. Фотка: А. З.
- **На третій сторінці обалкы:** Деревяна Церьков св. Духа зо зач. 18. стороча зо села Гукливый, Воловецького району на Підкарпатю.
- **На четвертій сторінці обалкы:** Владимир Микита: „Дідо-припоповідкарь“, 1961, олій.

КУЛЬТУРНО-ХРІСТІАНЬСКИЙ ЧАСОПИС выдавать **Світовый конгрес Русинів** за помочи Міністерства культуры СР. Купити го мож і передплатити в редакції на адресі: **Rusín, Duchnovičovo nám. 1, 081 48 Prešov, SR.** Телефон: **051/772 56 29.** Передплатне на рік 120 корун, до сусідніх штатів: 350 корун, до ост. штатів: 22 америцькых долларів, І. класов – 26 долларів. Шефредактор: **Александр ЗОЗУЛЯК**, редакторкы: **Кветослава КОПОРОВА, Марія МАЛЬЦОВСКА**, языкова редакторка: **Анна ПЛІШКОВА**., Друкує Датапрес у Пряшіві. Регістрачне число: **МК SR 418/91. МІС 49 589.** Адреса часопису на интернеті: **www.rusynacademy.sk**; e-mail: **rusyn@stonline.sk**. Выдане в апрілю 2006 р.